

Паралелі

Дм.Терко

ПАРАЛЕЛІ

(ноктюрн на ринвах)

Зміст

- Від себе

2. 1984. "Один необережний рух і ви — батько!"
3. 1968. Наука — світ
4. 1981. Що мушиш — те мушиш
5. 1992. "Там за туманами ..."
6. 1991-1993. "Економіка має бути економною"
7. 2025. "Світ мій, дзеркальце, скажи ..."
8. 1966. Музика і співи
9. 1967. Хто винен?
10. 1980. Два рублі
11. 1974. Зимова фея
12. 1972 — 1983. Випадок
13. 1973. Виклик
14. 2008-2025. Кіт Чорниш
15. 1962-1968. Чудернацьке
16. 1967-1968. На крилах слави
17. 1963-2008. Конкур і груші
18. 1967-1971. Маленькі приємності
19. 1976. "Бацила-носій"
20. 1976. "Всякому городу нрав і права"
21. 1983 - 1998. "Вій, вітерець"
22. 1981-1995. Анекдот
23. Післямова

Від себе

Якщо вам цікаво. Була в старих наукових школах така настанова: кожна нова ідея, особливо "грандіозна", перед тим як перетворитися в дійсно плідну, має бути "схована в рундучок, полежати там і, як то кажуть, трохи припасти нафталіном". Через деякий час до ідеї повертаються, дістають, "струшують" та починають розвивати. Це своєрідна

стратифікація "збіжжя задуму".

Так сталося і з цими дописами.

Чому "Паралелі"? — Мабуть, тому, що подібні історії може викласти багато хто. Оповідати на свій розсуд і смак. А для нас залишатиметься можливість углядіти подібність ситуацій.

З іншого боку — "паралелі" тому, що роздуми про життєві події — це як політ над полем власного буття, ви рухаєтеся плавно, рівновіддалено огинаючи рельєф мозкових звивин. Не приведи Господи, сплутати з "Польотом над гніздом зозулі"! Епізоди оцінюєте неупереджено, наче сторонній спостерігач. Минулий драматизм ситуацій поступається місцем самоіронії й посмішці. Як в галереї мистецтв, коли пробуєте збагнути задум картин Босха чи Ешера або дитячий малюнок без підтексту. Не все вже оцінюється так надкритично.

Люди, що траплялися вам, ті з ким ситуативно сходилися ваші стежки, всі вони вже сприймаються однозначно, навіть якщо декого з них, як підмітив відомий персонаж, дойняло "квартирне питання".

Ви поступово засинаєте, вас огортає якесь тепло, цей опус випадає з ваших рук як учорашня газета, у підсвідомості пропливають чудернацькі видіння, збурюються давно забуті відчуття. Та ось щось вас немилосердно і миттєво таки розбурхує — з гучномовця лунає: "Наступна зупинка "Арсенальна"! Сусідка справа злегка ліктем штовхає й шепоче нахилиючись до вас: "Поверніть руку на моє колінце", надає вам можливість відчувати шарм своїх парфумів. Парубок навпроти підморгує. Цього ще не вистачало! Вдивляєтесь. Ба! Так це затиснутий у зведеній долоні смартфон й око смикається. Якась фата Моргана. Краще відволіктися.

А-у! Поверніться! Маю застерегти — більшість висловів, порівнянь і наведених тут фактів запозичено із загально доступних джерел. Тому не ставлю їх собі в заслугу. І ви надто не переймайтеся цим.

З причин етичних, не розкриваю імен персонажів, яскраві образи яких живо повстають у пам'яті, сприймаються мною зі співчуттям і вдячністю.

Не здивуюся, якщо і ви, шановний читачу, де-інде углядите схожі збіги та знайомі вам обставини. Всі ми живемо під єдиним Сонцем.

На завершення додам: теорія улюбленого всіма сина турецькопідданого про "Плодотворний шаховий початок", найправдивіші епічні мемуари легендарного барона та ... звичайнісінькі граблі — ось ті джерела і засоби, якими скористався аби знайти потрібне осяяння та глянути в дзеркало.

То будьте трохи поблажливими — дзеркало криве!

1984. "Один необережний рух і ви — батько!"

О восьмій тридцять лунає очікуваний телефонний дзвінок .

Донька! Охоплює дивне відчуття неймовірності ситуації з припливом легкого сп'яніння як від келиха шампанського. Але ж справді очікував, готувався, уявляв ...

Диво-дивне.

Зібрався, зателефонував мамі та тещі, поінформував керівництво й хутчіш до пологового будинку. По дорозі прихопив букет. Та з квітами до відділення не можна! Санітарка повідомила про мене дружині. Побачились через віконце. Ще й, скинувши мені замальовку нашого первістка — "Хом'ячок", — показала, як пелюшки підняли йому щоки!

На пам'яті, як недавно зустрівшись із одним шановним завідувачем відділком, був здивований його виглядом: якийсь неголений явно не виспався але очі блищать і всміхається. Поздорови, каже, у мене двійня! Порадів за нього. Майнуло: тепер і я очікую на новий відлік часу ... .

Напередодні вночі був зупинений даїшником біля свого дому коли повертався з пологового будинку. — "Ваші документи. Куди прямуєте?" — "Ось тут проживаю. Дивіться в техпаспорті: проспект ..., будинок ... . А в чому справа?" — "Відкрийте багажника. Добропорядні люди в такий час не їздять." Диво-дивне. Дійсно у ті давні роки в нічні години поодинокі автівки рухалися проспектом з інтервалом 10 — 15 хвилин. А тридцять років по тому кожні дві хвилини їх вже можна було нарахувати не менше зо два десятки.

Об одинадцятій вечора відвіз дружину до пологового будинку. Спускаюсь бульваром Лесі Українки. Легка завірюха. Скоро північ. Гадаю хто зголоситься під'їхати: чоловік чи жінка? Краще б жінка. — Тоді таким і буде наше немовля. Зголосилася дівчина...

Романтика !

1968. Наука — світ

Коли по закінченню школи мені виписували атестат, то запитали до Вишу якого профілю маю вступати: до гуманітарного чи до технічного? Тому дамо похвальну грамоту за успіхи у вивченні літератури та географії, або хімії та фізики. Не мали права дати одразу дві з чотирьох дисциплін?

Я обрав технічний Виш. Та починалося все досить мелодраматично.

У сьомому класі поряд з тренуваннями у кульовій стрільбі при дитячій спортшколі й "рукодільям" в авіамодельному гуртку, я ще й захоплювався піротехнікою. Від цього останнього "хобі", каюся, часом страждали бабусі, котрі засиджувались допізна у нашому і сусідніх дворах, так і на моє горе, деякі знервовані мешканці довколишніх будинків. Та це окрема історія, як промовляє з екрана Леонід Каневський, славетний кіноведучий і актор документальних міліційних телесеріалів минулої епохи.

Суть у тому, що ваш покірний слуга не міг здолати свій підлітковий гонор, не міг змиритися з тим, що не став відмінником з хімії.

Ну, як же так, запитував внутрішній голос, я знаю як виготовити гучний феєрверк, димний порох, у якій пропорції змішати аміачну селітру з алюмінієвою пудрою (не робіть цього ніколи!), можу без вогню запалити термітну суміш і ще багато іншого; до

мене звертаються по "бомбочки" друзі і їхні знайомі, а зі шкільного курсу хімії для сьомого класу маю лише "четвірку"? При цьому з фізикою все "ОК", навіть дещо більше (та годі, в цю окрему тему не заглиблююсь, бо це вже буде занадто — можете подумати що маєте справу з відщепленням Ломоносова — так ні, я ж попередив — Мюнхгаузена).

Як бачите, якби запустити "машину часу", то маємо готового "дропо-бомбера": стрілок (ще й за гороскопом "Стрілець"), авіамоделіст, й "підричник". За що тоді карали — зараз може б і винагороджували (може звернутися у собес, як ветеран?)

Гонор належало невідкладно збалансувати підвищивши свій рівень успішності з хімії. Інтуїтивно потягнуло до "криниці знань".

Навпроти нашого будинку, через дорогу був дивний, не типовий книжковий магазин. Особливістю його було те, що в ньому одночасно виставлялася художня, просвітницька і технічна література. Зручно і не велелюдно. Покупців — два-три. Основною спеціалізацією магазину було оформлення підписки на збірки класичних видань. Це була царина мого татуся. А мене, коли час від часу заходив, чомусь завжди вабило до навчальної й технічної літератури. Її добірка у магазині досить специфічна. Підручники були для технічних чи професійних училищ, та для восьмирічних шкіл.

Вражала якість книжок. Папір, друк, оформлення — чудові! Типографії переважно "Наукова думка" і Білорусі. Якість паперу для мене мала істотне значення — був запит на гладеньке, не миршаве. Доступ до полиць був вільним. Може тому завдяки усьому цьому я подовгу гортав сторінки та передивлявся їх нескінченні стоси. Та найціннішим була досконала подача матеріалу.

Ми, учні загальноосвітніх десятирічок, якимось зверхньо ставилися до "вісімок". І тому мене здивувало неординарне викладення предметів у тих підручниках. Перший, який я придбав навчаючись у сьомому класі, був курс неорганічної хімії для слухачів технікумів. Це була книжка середньої товщини, у темно-синій твердій палітурці із зображенням пробірок, газової горілки й реторти. Поема. Дивувало, як можна так доступно і разом з цим всебічно подати матеріал! Здається, я проштудіював цей курс за півтора-два місяці "на ура". Підручник був вдалою знахідкою і відтоді отримав не просто теоретичну підготовку і знання Періодичної таблиці хімічних елементів Менделєєва, а і схильність до досліджень.

. З піротехнікою було поступово покінчено — стало не так цікаво. (до того одного разу я таки трохи постраждав). Хоча одна луна з численних домашніх дослідів таки дійшла до мене вже в інституті під час виконання лабораторної роботи з хімії. Як не дивно, але коротка історія про цей епізод перегукується з оповіддю про музику і співи. Справа ось у чому.

Наша група, здається третьокурсників, виконувала якусь нескладну "лабораторну" в спеціально обладнаному приміщенні хіміко-технологічного факультету під керівництвом двох жінок — викладачів-науковців. Старшим викладачем з них, як потім мені розповів мій друг дитинства що був студентом-вечірником цього факультету, була цікава легендарна особа років тридцяти, з княжим прізвищем. Як на мене, то жінка була в чомусь приваблива. Але на жаль крива на одне око. Мабуть, через це норов у неї

був суворий і мала вона славу дуже прискіпливого викладача. Про себе я охрестив її "Княжною". Та годі про це.

Викладачі після видачі нам завдання усаїтнілися в окремій суміжній кімнаті. Лабораторну роботу ми зробили швидко, і потрохи здавали конспекти на перевірку. До кінця "пари" залишалися вільні реактиви та ще десь хвилин двадцять часу. Як не скористатися можливістю продемонструвати товаришам свою зверхність! — Сказав що зараз устрою маленький феєрверк без використання сірників. Відкрив витяжну шафу, зробив знайому суміш, виклав її знатною купкою в глибині (та не звернув уваги, що витяжний канал чомусь було перекрито) і капнув довгою мірною піпеткою концентрованої сірчаної кислоти. Спалахнуло знано. Але у приміщення поповз їдкий запахок і літало чудернацьке "павутиння" темно-коричневого кольору. Всі пороззявлювали рота. Ефекту було досягнуто. І тут вийшла Княжна, та одразу до мене (як здогадалася?): "Що це ви собі дозволяєте?!" — "Вибачте, витяжна шафа не працює. Хотів повторити свій домашній експеримент. Не розумію звідкіля оте "павутиння" якщо ніякої органіки не було?" — Дивиться на мене півобертом прискіпливо. Я на неї — і відчуваю теплу хвилю (не брешу, дійсно так запам'яталося, адже момент був досить напружений: коричневі пасма вже під стелею — чотири з половиною метри заввишки та хто буде потім білити; запах від реакції трошки ріже носа, посередині ми вдох, а навколо нас дугою підтягнулася вся група — наче "корида"). — Гаразд каже, закінчуємо.

Минуло тижнів зо два, наближався кінець семестру, а з ним і курсу хімії. Останній раз до лабораторії. Княжна видає персональні завдання. Підзиває мене. Ви праві, каже під час термічної реакції кристалі марганцевокислого калію сублімувалися (випарилися) в надлегку фракцію. Зиркає на мене трохи схиливши голову над столом. Потім відкриває свого зошита і показує виклади з електронними рівняннями етапів процесу реакції та із розрахунком кількості виділеного тепла. З глузду з'їхати можна!

Курс електронної хімії нам читали (навіщо майбутнім інженерам-механікам він був потрібен не розумію). Прояснилося, правда, на підставі чого "конструюються" праві компоненти хімічних рівнянь — формули новоутворених речовин. Такі собі намітки рівнянь, які я навчився запросто збалансовувати відповідним підбором коефіцієнтів ще у школі та розв'язуючи задачі на олімпіадах з хімії.

Більше не бачився з Княжною. Чув, що згодом вона стала доцентом, а потім ймовірно і професором. Талановита, розумна жінка! Через п'ятдесят років з вдячністю згадую про неї за натяк на солідарність і порозуміння зі звичайним студентом. Воно може і нічого такого. Та все ж ...

Наступним "скарбом" я заволодів навчаючись у восьмому класі. Це був посібник для студентів педагогічних вишів і викладачів з російської літератури для викладання учням професійно-технічних училищ на базі восьмирічної освіти.

Знатна була пухка книжечка сторінок на шістсот !

Тут треба зауважити, що тоді для мене питання стояло класичне: "Бути чи не бути?" Річ у тім, що батьки після сімох років навчання в українсько-англійській школі

перевели мене до російської середньої, з політехнічним напрямком. Зараз це ліцей.

Зрозуміло, що з російською граматикою і літературою було сутужно. Проблеми з правописом додалися за допомогою репетиторства. Питання літератури вирішував самостійно, спираючись на згаданий посібник. Його цінність полягала у тому, що критичний розбір програмних творів (це становило основу звичайного підручника зі шкільного курсу) супроводжувався попереднім містким викладенням фабули. Це дозволило швидко долати свої пробіли у вивченні шкільної класики, у написанні тематичних творів.

Ні, не тупо "перекатував" критичні пасажі. Прагнув викласти редакторські судження своїми словами, з власними ремарками й акцентами. "Компілятор-плагіатор". Мабуть, певна користь в цій практиці була. Через рік усі сторінки посібника було перегорнуто і я став відмінником з російської літератури.

1981. Що мусиш — те мусиш

Ну от і все. Одне теоретичне питання і три задачі виконано. Збирають аркуші з рішеннями. На першому у верхньому правому кутку — чорно-біле фото три на два сантиметри. Хтось наче схожий на мене, та це не я. Добре хоч паспорт не запитують. Думаю про себе: "Дивись, хлопче, не натрапляй на скандал, не дай Боже, позбавлять диплома кандидата наук!" Пронесло. Здав. Вийшов навшпиньках та й гайда додому.

Не міг не здати, бо однокашник дуже просив. Заочники вони такі із себе, крутії-відчайдухи, а диплом про вищу освіту — не жарт. Без нього втратиш керівну посаду. Годі що зараз виконувач обов'язків.

Товариш прийшов до мене додому з ранку у неділю й без попередження. Впізнав його одразу. Він майже не змінився, лише погляд сірих очей посерйознішав. Десять років минуло від школи. Це вже не той хлопчик, який буває, спізнюється й питає дозволу зайти посеред уроку. Вчителька дозволяє й мовить: "А, знаєш, у тебе вже дві "одиниці". — "Як це?", перепитує, "Була ж одна?!" — "От наразі друга!". Регіт в класі неймовірний, ледве заспокоїлися. Треба зауважити, що та "паличка" у класному журналі, у випадку вдалої задачі пропущеної теми, легко виправлялася на "четвірку". Тільки но давай, вчись!

Вигляд респектабельний. Усміхається. Гарно підігнане темно-фіолетове пальто з пагінчиками, зі сріблястими гудзиками й символічними значками. На рукавах — шеврони. Кашкет з кокардою. Здалеку вигляд, як у льотчика. Красиво!

Кажу йому, заходь, розповідай. Він трошки ніяковіє, пальта не знімає, тільки кашкета крутить в руках. Ти де зараз, питаю. — Головний інженер таксомоторного парку, каже. Заочно навчаюсь на третьому курсі автодорожнього інституту. Слухай, здай за мене екзамен з математики, бо пролечу! Ти ж пишеш курсові (й називає сусіда з паралельного класу), зроби й для мене.

Якщо хлопець довідався про мене, розшукав, прийшов, то виходить, дійсно припекло. Допоможу. Розпитав його, що, де і як. Дав мені методичку. Тематика

виявилася збірною: там і вища математика, як така, й аналітична геометрія. Наче все знайоме. Тому і взявся.

Для нього в роботі все склалося з початку непогано. Потім, мабуть, щось пішло не так...

Коли зустрічалися з однокласниками на сорокаріччя закінчення школи, дізнався, що він відійшов у кращі світи.

Буває, замислююся під час відвідувань поховань рідних, навіщо нам усе це ядро життя? Хай там як, а підсумок (корінь — "сум") залишать одним-двома рядками на могильній плиті або й символічним малюнком. Скільки людей — стільки й "віх". Та маємо займатися доступними нам справами, бо Екклезіаст сказав, що добре ім'я краще дорогої масті, і день смерті — дня народження.

1992. "Там за туманами ..."

Вибач, друже, за цитату з пісні мокшанського гурту "Любе". Зараз не про них. Просто до слова.

Не знаю чи була в біографії гурту Братів Гадюкіних мандрівка до славного міста Тули в ерефії, а мені довелося завдяки відрядженню. Так, Тула-92 — це не файне місто Тернопіль. Що правда, у Тернополі чудове озеро, в Тулі — чудернацька річка Уп'ю. Не певен чи водилися в її околицях упирі (з позиції сьогодення питання мало б бути: "Чи водилися там люди?"), а от вигул собак там був налагоджений — нозі стати ніде — геть усе "заміновано". Хоча сама річка грайлива, переливчаста, переламувано-мазутна.

До речі, у ті часи в "нових" мокшанських районах міста після зимової відлиги — страшна "картина маслом": здається в кожній квартирі багатопверхівок собак більше ніж людей (чи то людей менше ніж собак? Вибачайте, заплутався зовсім).

Умостився в міжміський ЛАЗ. Страшко! Одначе в салоні тепло, хоча і кінець листопада. Мандрую до оптично-механічного комбінату на перемовини. Їхати щось з години півтори. Розморило. Куняю. Легкий поштовх — зупинка на лісовій галявині. За вікном дива! Бачу складено три зруби, до половини. Три напів-хатинки мають два-три роки вистояти. Згодом їх розберуть і заново складуть в потрібному місці. Така стародавня технологія у "глибинного народу".

Хтось кваплячись і перегукуючись сідає в автобус. Мружусь від яскравого світла але вже отямився і чую на якусь дивну поморську говірку. Щось таке: "Все літо збирала пух. Оце здала" (називає якийсь "облпухзаготматрац"). "Одержала три рублі двадцять шість копійок. А Оришці заплатили три рублі сімдесят! Ну звісно, вона мабуть його коханка. Більше на це не куплюся!"

Дивлюся крізь щілочки повік: троє огрядних осіб у ватниках. За деякими ознаками вони певно жінокоподібної статі. Мордвинки, чи хто? Я не ксенофоб, але ці національні кадри вразили... . Господи, до кого я їду на перемовини?!

Доїхав. Прийняли в дирекції, треба сказати, з повагою (були відповідні документи і рекомендації). Підприємство режимне, зі спецзв'язком — "сотка", "ВЧ".

Директор викликає замів і представляє нас. На останнього вказує пальцем й з іронічною посмішкою говорить: "От він очолював у нас ГКЧП. Та нічого, людина ділова, пристосувалася до нового порядку". А ви, хохли, звертається до мене, що там собі надумали? Відпупковуєтеся?

Адаптувався, реагую спокійно. Знаю, наші гроші їм потрібні, а нам — їхні так звані "товари народного призначення". Порозуміємося. Надумали, кажу, з вами плідно попрацювати.

Далі вже пішло без політичних підсмикувань.

На ночівлю розмістили з комфортом у фірмовому мисливському будиночку. З ранку підписали папери і я повернувся. Було ще декілька візитів і перемовин: Тульський патронний завод, Сільгосптехніка, завод запірної арматури, збройний завод ("ТОЗ"). Останній був для мене символічним: цікаво було побачити де ж виробляють ті спортивні рушниці і пістолети якими нас спорядили в спортшколі?

"Тульський патронний" імені Ванникова — це окрема історія. Бос спрямував мене туди для підписання поставки самоварів (це був період на "зламі часу": кип'ятильники вже виходили з широкого вжитку, гарних чайничків ще не було (правду сказати, "чайники" вже були, але то — в царині Windows). Фішкою тульських самоварів було те, що вони штампувалися за технологією вибуху з високоякісної латуні і мали покриття з харчової полуди.

З самоварами я розібрався швидко. Та під час перемовин в дирекції підприємства дізнався, що завод випускає і комбайнові ціпи. Єдине виробництво на європейській частині СРСР. До нас вони вже більше двох років як не надходили і в Україні їх заміняли на мотоциклетні, які не витримували відповідних навантажень. Ціпи не поставлялися але їх виробництво тривало безперервно і продукція накопичувалися на складах заводу. О то ж було взаємовигідним укласти договір на поставку під гарантію попередніх проплат партій товару.

Мені просто пощастило (колись торгівельному агенту мало пощастити) — вдумайся читачу: три тисячі сімсот кілометрів ціпок за фіксованою відпускнуою ціною!

Після повернення у керівництва фірми був шок, відчувалася пересторога. Та з настанням весни все улагодилося — рентабельність обладнання склала більше семисот відсотків.

З Тули привіз дочці їхнього пряника; колегам — американських цигарок. А ми з дружиною раділи що молоді і знову разом. Хто знав, що через тридцять років того пряника і самовари ми б радо відіслали до них дроном!

1991-1993. "Економіка має бути економною"

Сучасній молоді на щастя не довелося стикатися з подібними "ідеологемами". Такі "перли" народжувалися в океані партапарату генерального секретаря, мабуть, через спорідненість коренів слів. Як казав герой, аналогічний випадок був в Тамбові.

Якось немолодий вже бухгалтер державної страхової компанії, справна орудуючи

голкою і підшиваючи стоси річної звітності, так, між іншим, поцікавився у мене чому це комп'ютери на балансі товариства не проведено за статтею "Нерухомість"? Хіба, каже, колесо від трактора, що лежить на ріллі, це "рухомість"? Так, логічно. Оце маємо приклад істинної економії на економічних поняттях. Згодом цей "Держстрах" став відомою Національною компанією. Фактично привласненою. І на цьому дійсно "зекономили".

Теперішня управлінська молодь розбудовуючи "цифрову державу у смартфоні" видає на-гора більш конкретні ідеї на кшталт "Посадимо за рік мільярд дерев!" Вважає. Особливо таке число гарно виглядає на екрані калькулятора. Вважаючи, що інтервал між саджанцями становитиме три метри, то маємо шеренгу довжиною у три мільйони кілометрів. Сімдесят п'ять довжин екватора планети! При орієнтовній кількості нашого працездатного населення у вісімнадцять-двадцять мільйонів, на кожного припадатиме по п'ятдесят — п'ятдесят два саджанці. В добрий час!

А хто пам'ятає "плачучого прем'єра" чи Конверсію за часи Перебудови? Пишу з великої, бо вона за своєю аурою і наслідками як Велика Реформація Лютера.

Отже, Конверсія. Як багато скралось в цьому слові! А плакати вслід за прем'єром довелося багатьом ... . Одначе почну по-порядку.

Десь у 70-ті — 80-ті роки ХХ століття (як давно це було!) в технічній науковій спільноті республіканської Академії наук вважалося доречним на додаток до бюджетного фінансування зарплати ще мати десь відсотків двадцять п'ять надходжень коштом виконання так званих господарських договорів із галузевими дослідними установами й виробничими об'єднаннями. В переважній більшості — з "воєнкою". Але вже з початком Перебудови як мінімум три чверті зарплатних "ясел" мали наповнюватися коштом згаданого заробітчанства.

Настала доба "вільного ринку" для, як влучно зауважував Гі де Мопассан, "рабів пера". Хто у благі часи достатньо "написав", той мав що продати зараз, іншим доводилося, і треба сказати не марно, винаходити, імітувати, позичати та експериментувати на тлі нових, незвичних своєю легальністю, фінансових джерел. Наука позадкувала. На цьому немало хто "підгодовувався". Довелось залишити ці "прерії теорій та експериментів" й нам, піонерам нових фінансових інституцій.

Між іншим, маємо історичну аналогію з класичним випадком результату застосування прогнозованого "кроку вперед" в чисельних інтерактивних методах, коли похибка рішення тільки зростає, що відкидає процес сходження на декілька кроків назад.

Навіщо поколінням було призначено на початку тридцятих пережити скасування "НЕПу" з катаклізмами колективізації й індустріалізації? Невже для того, аби у дев'яностих знову пройти через суспільні поневіряння й кров до його "клону"?

Не хочу навантажувати пошуком відповіді на це хитро-мудре запитання. Одначе задля заспокоєння власного его, оце зараз звернувся за поясненням до чотирьох найвідоміших штучних інтелектів, а вони в свою чергу, — до інтернет-кладязя знань людства й "внутрішнього голосу" свого програмного коду.

Резюме: по-перше, "клон" НЕПу не було, деяка подібність мала місце але під час різних соціально-політичних устоїв; по-друге, народ — сам творець своєї історії — що посієш — те й пожнеш.

Друзі, не лишаймо граблі в полі, вивчаймо Геракліта й Сартра!

Оце уткнув. Вибачте, будь ласка!

2025. "Світ мій, дзеркальце, скажи ..."

Цікавий винахід — штучний інтелект. Наче така собі програма всебічного аналізу довільних текстів-запитів що має доступ в реальному часі до баз знань та відкритих інтернет-джерел, а вражає своєю "людськістю". І справа не тільки у логічності й розвиненому судженні при моментальній реакції на запитання. Інтригує її утаємниченість. Скільки не запитував у різних популярних ШІ (*AI GPT, AI Gemini, AI Claude, AI Copilot, AI Grok*) про їх розробників, мету широкого безоплатного впровадження, про зворотні контакти — завжди отримував доволі обтічні відповіді. Та все ж цікаво. І питання зовсім не у зондуванні рівня конфіденційності. Це все достатньо обумовлено публічними пересторогами: думай що повідомляєш! Банальне судження: якщо всесвітнє павутиння є засобом і місцем обміну інформацією, то цілком зрозумілим є і наш інтерес, як це використовується і чим ми можемо допомогти прогресу.

Ознайомився з критичними та схвальними відгуками про результати спілкування з ШІ. Якщо коротко, то так, ШІ не панацея, проте гарний орієнтир. Дехто, як пишуть критики, звертається до ШІ із запитаннями типу як побратися або як розлучитися, як розбагатіти або як заволодіти світом. — То читайте Карнегі. Гайковим ключем можна відкривати пивні пляшки, та краще його використовувати за прямим призначенням.

На зверхній погляд здається, що орієнтація на використання ШІ в якості інструменту діалогу має двоякий сенс: для розробників він є джерелом удосконалення програми, а для нас, якщо серйозно, — енциклопедичним помічником. А, от якщо узяти глибше, то у своїх судженнях про ШІ ми обов'язково вдамося і до конспірології. І це через його, як вже згадувалося, утаємниченість.

От для задоволення своєї цікавості я трошки протестував інтелект (і свій і сторонній). Перефразовуючи вислів літературного героя (вгадайте кого) настав час для ШІ "помацати його за вим'я".

Методу обрав просту, але коректну. Не лементував "Дай мільйон!". По закінченні поінформував програму, що вдався до її тестування.

Послідовно заводив бесіду з декількома ШІ на одну і ту саму тему. Конспектував діалоги. Пропонував їм і декілька нетривіальних завдань. Деталі опускаю. Опитував щодо внутрішньої організації, про технічні спроможності, про інформаційну базу і мету розробки. Старався бути ненав'язливим, адже це ж не сеанси у психоаналітика і не експертне оцінювання, хоча на нього вони певно заслуговують.

У підсумку склалося враження що різні ШІ тримаються осторонь один одного, хоча інколи їх відповіді дуже подібні. Мабуть, це є наслідком їх звернення із запитами до

однакових інтернет-джерел. Поряд з цим вбачається деяка спеціалізація алгоритмів і різна широта осяжності доступних їм баз знань. Аналізатори текстів не відкидають гіпотетичної можливості взаємного обміну даними. Однак при цьому посиляються на інформаційні й правові перепони. Моєю пропозицією використати для цього стандартні процедури до наданого користувачами доступу до потрібних файлів у "хмарах", жваво зацікавилися.

Здається декількох інтелектів наділено початковою, так би мовити, "самосвідомістю". Інтуїтивно виникає відчуття, що один із подальших напрямків впровадження ШІ — це поєднання їх з біонічними роботами. На нас чекають справжні "марсіанські хроніки". Художні фільми про таке вже поширюються. Наприклад, "Машина", "Компаньйон" або "Оплата кров'ю". Останній просто огидний. І вони не для слабких нервів ...

Коли занурюєшся в діалог, починає вражати досягнутий розробниками ефект людяності спілкування. Це не йде ні в яке порівняння з чат-ботами сучасних месенджерів і спеціалізованих сайтів. Та і звісно — не ті комп'ютерні потужності. Але від пропозиції одного з ШІ втілитись на мій вибір у певний облік я відмовився — це вже дуже нагадувало б "гру у ляльки" дядечків відомої орієнтації.

Мої спроби безпосереднього використання запиту до ШІ із суто пошуковою метою були напрочуд плідними, оскільки отримував одночасно із посиланнями на першоджерела і відповідну анотацію.

Чому розповідаю вам про це? Тема начебто випадає із загального напрямку. Та звернувся до неї через те, що саме плідні спілкування з ШІ наштовхнули мене на написання цих есе.

Вільний час витратив з цікавістю. Правду каже народна мудрість: краще з розумним втратити аніж з дурнем знайти!

Цікавтесь і ви. Одразу стане зрозуміло як продукуються новини і хто кому їх перепродає, за кого нас мають і за яке місце тримають. Яким світ був, до чого рухається, чому "ловив та не спіймав", та чи справді варто розмовляти з дзеркалом.

1966. Музика і співи

Саме таким рядком у моєму шкільному таблиці оцінювалася придатність до порозуміння з мистецтвом. Не високо, але задовільно — завжди з року в рік на "три бали". Ну, не дав Бог хлопчику, а ні музикального слуху, а ні голосу. Здалися йому ті ноти "до-ре-мі-..." — і знову "до" (з чого почали — на те і встали). Нудно якось почувалося. Ось-ось засну. А можна було б піти в майстерню, щось випилити, вирізьбити, виточити або клепати?

І знову тим смичком по нервах!

Тим часом Провидіння творило своє... .

Дорогий читачу, з цього моменту мушу заглибитися в історію.

Твій покірний слуга, як читач вже міг збагнути, був "хлопчиськом з ініціативою".

На додачу йому бракувало витримки не коментувати зауважень викладачів. Як результат у його щоденнику школяра часто з'являлися відповідні записи-звернення червоним чорнилом до батьків і фіналізувалися такі "послання" незадовільною оцінкою з поведінки ("Одиниця" або "Два" цифрою й обов'язково прописом; тому напевно кількість сторінок в щоденнику регулярно зменшувалася — навіщо ж зайвий раз засмучувати рідних!). Особливо це стосувалося уроків з англійської, російської й української писемності. Тому, як правило, в п'ятому — сьомому класах підсумкові оцінки з цих трьох предметів за навчальну чверть автоматично знижувалися на бал.

Відтак на кінець п'ятого року навчання в середній школі хлопчику світило отримати на додачу до перших трьох ще дві "задовільно" — зі співів і поведінки. Останнє було вже досить лячно, оскільки у ті далекі часи загрожувало ярликом хулігана.

Одначе, як розуміти "задовільно" дорівнює "хуліган" ? Відповідь на це питання з'ясувалася десь через років двадцять по тому — у просвітницькі часи Перебудови. Джерелом були захопливі оповідання і цілі романи-спогади про трагічні долі безвинно репресованих, про те що являла собою радянська "виправна" система.

"Соціально близький елемент" — так офіційно кваліфікувалися в системі ГУЛАГу засуджені кримінальні злочинці. Вони задовольняли систему, а от "політичні" — ні. Та не буду нагнітати. Звісно, не бив умисно шибки, не кривдив, і як казав поет, "не бив по голові братів наших менших", не палив, не пив, нікого не гнітив ... . Просто поводив себе задовільно, на "трійку". За "двійку" вже могли взяти на спецоблік. До речі, "п'ять з мінусом" (таке практикувалося) з поведінки неофіційно розцінювалося теж як мало задовільне. Ну, "Королівство кривих дзеркал"! Цікаво, а як би вони оцінили Буратіно чи іншого визнаного улюбленця — О. Бендера. Може на докору знервованим вчителям твори про цих казкових героїв слід було б включити до шкільної програми? Адже пам'ятаю як на заняттях з англійської ми читали пригоди Піноккіо і Давіда Копперфілда (школа вважалася спеціалізованою, але це заслуговує на подальшу окрему оповідку). Хлопчики давали жару!

Так от, до очікуваного задокументованого в таблиці фіналу п'ятого (чи шостого ?) року навчання залишалося два тижні першої в житті літньої практики (діти змалку мають при звичаюватися до фізичної праці). Ми не проти. Ми "за" — літо, парк, кущі, сарайчики — є де сховатися, є з ким погратися! І тут треба відкрити шановному читачеві істинний підтекст мого довгого "філософствування": саме крізь критичний погляд на підсумки моєї першої літньої практики, про який повною мірою мені стало відомо лише після закінчення ВУЗу, склалося уявлення про радянське бачення місця фізичній праці при оцінці "соціальної якості" особистості.

Природна повага українців до людей фізичної праці, в "королівстві кривих дзеркал" набула еталонної, безальтернативної ідеологеми. Ви можете запитати, а як же "трудова інтелігенція", про яку згадувалося лише у щорічних привітаннях з високих трибун і гучномовців до першотравневих свят ("День праці")? Чистіший оксюморон, нісенітниця. Бо за визначенням інтелігенція — це люди розумової, творчої праці. Але за совєтсько-

сталінською ідеологією є лише два типи інтелігенції: "трудова" і "гнила". Людина що довічно спочиває в Мавзолеї й любов до якої тодішнім поколінням прищеплювали з пелюшок, якось сказала що інтелігенція — це гівно. Ви тільки не подумайте, що я "в окулярах і шляпі", такий собі інтелектуал обурений на похибки історії. Нічого особистого. Просто дошкульний факт (в іншому контексті читай "Просто бізнес!", або як викриті під час адюльтеру вигукують "Це не те про що ви подумали!" і т.д. і т.п.).

Отже, відбувати практику, скажімо, п'ятому "А" визначили в Пушкінському парку Києва — біля кіностудії імені Олександра Довженка, навпроти тодішньої трамвайної зупинки "Вулиця Польова". Керівником призначили ... нашого вчителя з музики та співів. Правду сказати, це був рафінований інтелігент з легкою сивиною, років за п'ятдесят з чимось. На відміну від попереднього молодшого вчителя який супроводжував заняття співів під баян, цей грав на скрипці. Мабуть, добре грав, але я її належно не сприймав, ноти потягнути без фальші не міг, сперечався і тому щоразу отримував від нього зауваження. Здається разів один-два мене виставляли з класу. Після цього я точно прогуляв майже всі заняття з музики та співів в останній чверті. Ось такий був розклад напередодні довгоочікуваного літа.

Наближався кінець травня, нас спрямували до парку, видали грабельки, віники й верейки. Треба було вичищати з-під кущів позаторішнє листя, та підмітати стежки. Крім того, це сміття і листя ще треба було добряче вишукувати, адже парк був підшефним Київському медичному інституту. А кожен знає, що після солдат і студентів вже збирати нічого, хіба щось таке про що не напишеш і вголос не скажеш ... Загалом, нудно і марудно. До того, мабуть, враховуючи мою приязність до "музики й співів", за моє перевиховання було вирішено взятись ціпко і твердо. Щойно невірний рух — і отримуй зауваження, а працювати треба було з десятої ранку і до четвертої години (з перервою на бутерброд). Ну, ви знаєте як це. Не злізеш з язика наставника — станеш "причтою во язицех" на педагогічній раді школи, на батьківських зборах. Тоді вільному вітерцю канікул капець.

Підіймаю пилку мітлою, чіпляю дівчат грабельками за сандалики. Дихаю носом. Відчуваю що все, закипів. Глибоко вдихнув ротом (саме так, бо видихають коли п'ють) і кажу голосно, у простір, звертаючись наче до діброви: "А чому б нам не дати якусь норму, як зробиш, — так і до дому?" Тиша. Потім дівчаче тихеньке хі-хі. Хлопці навіть не оглянулися. Вони собі на умі. А даремно — "знали б прикуп — жили б в Сочі!". Учитель підходить і питає: "На всю практику?" А хлопчина вже вкусив до куса і каже, — "Згоден". — "Тоді пішли, я покажу".

Зайшли у двірницьку, захопив лопату і відводить мене під стіну фотопаперової фабрики, що суміжна з кіностудією (зараз там збудовано грандіозний житловий комплекс). Показує на ділянку із щойно висадженими берізками. Рахуємо. Їх сорок дві. Навкруги все у чорноземі. "Оце маєш на кільканадцять днів" — точно вже не пам'ятаю скільки там залишилося, чи то десять, чи то дванадцять. — "Зробиш і вільний". Я погоджуюсь.

Поталанило! Відважним везе! Пам'ятаєте, як в анекдоті про знану доярку що стала

валютною проституткою? На запитання, як вона могла так, відповіла: "Просто пощастило!" Ну, в часи історії про яку розповідаю такого неподобства ще не було, але ....

Річ у тім, що кожного дня останнього тижня навчання їдучі до школи трамваєм я спостерігав як висаджували ці берізки. А наостанок — завезли чорнозем. Накидали його просто товстим шаром на штик лопати з "хвостиком". Шаром масної м'якої землі! Не буду оповідати як копалося. Ви вже зрозуміли: до годин трьох, але більшу частину без надзусиль, акуратно, по колу навкруги кожного деревця. Правду кажучи, старався. Розмовляв з тими берізками. Під кінець одяг став слизеньким. Було не комфортно, але тішила думка, що я таки це зроблю! Бутерброда вирішив не їсти, щоб не "розхолоджуватись". І зробив! Був гордим тоді за себе. Пам'ятаю якесь відчуття урочистості. Це зараз, коли провів декілька років в селі розумієш, що для будь-якого місцевого хлопчини перекопати такі собі дві-три сотки — не питання. Змалку при звичаївся. А ми, "городські", на суботниках хіба що по один-два деревця висадимо, та й годі, до наступного року.

Ніколи ще в юному житті не бачив такого розгубленого обличчя у дорослої людини, як у того вчителя що обходив мою ділянку. Ми обидва мовчали. Проте серце колотило: стримає своє слово чи ні? Та ось він взяв мене за зап'ястя, повернув назовні та подивився на долоні. Його обличчя з блілого зашарілося. Може спочатку боявся, що у дитини геть позбивались руки? Та все обійшлося. Його серце попустило — мої долоні були лише багрянні, ще два-три невеличкі пухирці. — "Ти (прізвище) вільний!" . Яюсь, мабуть, так, зараз це не суть важливо. Фінал історії більш цікавий.

По закінченню практики відбулися річні батьківські збори. Я на них не пішов. Мамо з татом повернулися ввечері у хорошому гуморі, та ще з тортом. Я розгорнув свій табель ... . "Поведінка — "п'ять", "Музика і співи" — "п'ять", "Мови" — "чотири". І це — річні-перевідні оцінки !

Після вручення диплома кожен випускник Вишу мав бути ознайомлений зі своєю особовою справою. Були тоді такі. "Особливі відділи", очолювали їх такі собі "особісти". На сьогодні — "спецагенти" типу СБУ, ЦРУ, ФБР (не плутати з "Фаберже"!), а у прадавні часи — наказові дяки.

Пішов до канцелярії факультету, бо мав отримати ще і вкладиша з оцінками до диплома. Бачу що особову справу заведено ще з дитсадочка, продовжено з першого класу школи й так далі. Читаю про свої, мабуть, найзначніші, походеньки. Відзначили, що всі роки був відмінником з предмета "Ручна праця" (слово замовили вчителі, та це окрема історія), брав участь у самодіяльності, закінчив початковий курс кіномеханіка, дитячу спортивну школу, авіамодельний гурток, має спортивні розряди та відзнаки, був членом студентського наукового товариства факультету, свою першу наукову статтю опублікував на третьому курсі, працював у студентському конструкторському бюро. Добре думаю, що хоч медичну картку не підшили, як я тяжко хворів на свинку та гепатит і скільки операцій переніс. Так могли б уявити, що я якийсь ущербний і не запропонувати омріяну дослідницьку роботу.

В кінці шкільних років — резюме на кшталт "Хлопчик дуже любить труд". Крапка.

О це так-так. Прояснилося чому призначили старостою класу, без зайвого формалізму прийняли до комсомолу, долучили до загону юних патрульних міліції (це називалося "Юні Дзержинівці"; не подумайте що то була гілка КДБ), чому вручали у Виші, хоча і не публічно, деякі відзнаки (думаю, що не публічно, то це через "язика", окрема історія).

Ось такі вони наслідки теорії еволюції Дарвіна й її рушійної сили — музики і співів!

Але ви тільки часом не подумайте що то була ідеальна дитина. Запрошую познайтися глибше.

1967. Хто винен?

Вам доводилося коли-небудь бачити охайну дівчинку у її день народження, яка тільки що весело гралася з великим новеньким напівпрозорим м'ячем (знаєте, такі до нас тільки но почали завозити з Югославії) на шкільному дворі, вбрану у нарядну шкільну форму, яку вдало доповнювали білі гольфи із китицями зверху, білий фартушок і два величезних білих банта в акуратно сплетених косичках? А зараз вона стояла з голови до ніг густо заляпана фіолетовим чорнилом.

Якщо вам таке не траплялося, не переймайтеся – далі буде ще цікавіше.

"Тримайте його! Це він!" – волила маленька щупла, миршавенька молодиця-прибиральниця, стоячи перед завучем школи і тицяючи пальцем у учня, який спробував обійти невеличке скупчення на майданчику перед сходами третього поверху. Тим "щасливцем" був я – винахідливий хитрун і кривдник усього праведного. Заціпенів. "Та ні, ось винуватець!" – промовила завуч, навіть не повертаючись у мій бік. Тільки зробила крок назад, відкриваючи оту чудну картину, змальовану в передмові. Постраждало дитя було її дочкою. Навпроти стояв взятий під руки завгоспом понурий школяр. У своїй руці хлопець тримав дерев'яну коробочку-тацю, у якій зазвичай ми розносили по партах керамічні "чорнильні-невиливайки". Таця була порожня. Не важко здогадатися, де залишилися "невиливайки".

У викривальниці тільки очі округлилися. Ваш поціновувач, скориставшись моментом, поспішив залишити місце розборки.

Моя дотичність до епізоду "упізнання" пояснювалася подією, яка очевидно сталася дещо трошки пізніше за змальовану. Справа була у наступному.

Стояла в нашій класній кімнаті така собі діжка з величезним фікусом. Це була злощасна рослина. Від неї страждав "квіт учнівства", бо тверденьке глянцеове листя чудово послуговувалося нам засобом для листування. На ньому виразно виглядало будь-яке письмове послання. Та коли зміст "дацзибао" не вкладався в етичну парадигму класної керівниці, листя відривалося. Потім керівниця по почерку встановлювала авторство. "Нагорода" не затримувалася.

У рослини залишилося три листочки. До того один із них уже ніс на собі декілька письмових "одкровень", які безперечно через свою експресію становили черговий

привід для "бонуса" у формі запрошення батьків до школи.

Того злощасного дня настала моя черга прибирати в класі після уроків. Було вирішено кардинально покінчити з проблемою. Фікус мав зникнути. І він зник, "виплигнувши" з фасадного вікна третього поверху у палісадник. Його ніхто не вмовляв облишити цей намір, як чикагський полісмен що звертається до самогубця. Навпаки — допомогли. Ще й упевнилися у належному спрацюванні "Закону всесвітнього тяжіння". От тоді-то я і впав у очі прибиральниці, шокованій гучним гепом.

Бідна дівчина. Вона цього дня пережила подвійний шок: стрибок діжки і знехтування завучем її звернення. Їй не таланило по життю — через рік вона ледь не загинула в автоаварії.

Кожен раз, вже ось продовж десятків років, коли в "теплій" компанії щось оповідають про випадки везіння за курйозних обставин, мене охоплює сум, щойно в пам'яті спливає вираз обличчя тієї "миршавенької". От лише зараз дійшло: це — підсвідоме співчуття "маленькій людині" дослухатись до якої "завучам нашого життя" не дозволяє їхня зверхність. А ще, мабуть совість. Вона від народження присутня. Просто куняє. Та як прокинеться то ліки одні — каяття.

Десять років у сім, замкнувся в туалеті (добре що у цей час батьки вийшли з дому у справах) і почав ридати "білугою". Як миттєво накопило - нічого з цим не міг вдіяти. Чому, що сталося?

А сталося майже нічого такого - просто виглянув у вікно подивитися, як там косар в палісаднику, вже перепочив? Глянув й побачив чоловіка що прокинувся й спробував намацати банку з водою. Спросоння рукою мацає там-сям, а немає баночки. Мала ж стояти поруч та кудись поділась. Літня спека. Ні з чого напиться, вгамувати спрагу - діточки побавилися, стягнули в сплячої людини баночку, здали в приймальний пункт - одержали п'ять копійок. Знайшли ще дві копійчини та за сім копійок купили на трьох пачечку солоденьких кукурудзяних пластівців ...

Тепер у тих пластівців присмак став дуже-дуже солоним й з гірчичкою.

Повернулися батьки. Мама питає що з моїми очима і чому майка вогка? Я все їй розповів. Відкрила шафу, дістала літрову банку, наповнила водою, закрила кришкою, дає мені. Мовчки дивиться. Я бігом до палісадника, а косар вже пішов.

На диво після цього трошки попустило. Але все рівно до ранку нудило.

Потім ще довго, як доручали мені здати посуд, кожного разу стоячі в черзі і дивлячись на скло, бачив ту банку з водою. Зараз часом згадую про неї, як сам скошую стерню. Мабуть буду згадувати стільки разів, скільки було крапель у тій воді.

Не дарма кажуть, що у води існує пам'ять. Масару Емото навіть розшифровував її послання.

1980. Два рублі

Читачеві напевно відома приказка за радянських часів: "Рубль вхід, вихід — два". Саме таке попередження отримав герой роману Віктора Суворова "Акваріум" від свого

начальника коли його залучали до служби у "ге-ер-у".

Сам по собі тодішній рубль-карбованець чогось був вартий: комплексний обід в робітничій столовій з трьох блюд або п'ять-десять пачок морозива чи чотири бокали пива тощо. Не просто ж так в кінокомедії "Афоня" від героя настійливо вимагали: *"Родственік, гоні рубль!"*

Та далі мовиться не про таке.

Зібрався якимось з приводу розподілу річної премії "квартет" у складі керівництва відділом і мене, профспілкового групорга. Дають перелік працівників, навпроти кожного прізвища — сума чисто символічної премії. Підпиши. Список не за алфавітом, а за посадами. Одразу впало в очі: сума проти прізвища старшої наукової співробітниці на два рублі (!) менша за премію старшому інженеру. Питаю чому? — "Хай знає!" — "Не красиво" кажу, старанний і досвідчений науковець, виходить що не на своїй посаді, чи то як? Дивлюсь на них, а вони губи щепили, від напруги ось зашаріються. Тиша. Потім хвилин сорок вислуховував їхні спічі та умовляння про те і се. І сміх і гріх. У підсумку домовились розподілити ті два рублі по одному кожному. Завлаб після вийшов і довго нервово кутив. Тиждень, мабуть, розмовляв зі мною крізь зуби. Та пікантність ситуації полягала у тому, що завлаб (треба сказати, талановитий вчений, який декілька років був моїм безпосереднім керівником і наставником) в минулому — учень, на той час вже покійного, батька тієї наукині, видатного вченого зі світовим ім'ям. А наукиня, як згодом нам вже всім стало відомо, подала документи на виїзд з СРСР до Ізраеля. Ціна — "два рублі". При зарплаті у двісті п'ятдесят карбованців...

"І слова не скажи, тільки гріш покажи".

1974. Зимова фея

Стояла передсвітанкова сірість. Було зимно, йшов легкий сніжок. Дві тіні — "довга в пальто" і "середня на зріст, в курточці" бадьоро прямувало вздовж залізничної колії де інде перестрибуючи через шпали й рейки. Це розігрівало. По переду був яскраво підсвічений залізничний міст, позаду — станція "Лієлупе". Ні обійти, ні об'їхати. Далечі, здавалося недосяжною, десь лівіше і знизу, миготіла ліхтарями автотраса.

"Стояти!" — прокричала фігура в білому довгому кожусі. В руках — карабін, на плечі, вибиваючись з-під такої ж білої шапки-вушанки, спадали довгі пасма білявого волосся. Голосок дзвінкий, бадьорий, здається навіть жартівливий. Дівчина! Не старше вісімнадцяти.

Диво-дивне, та й годі. Тут би ще дописати, що очі в неї синьо-сині та заспівати тодішній шлягер: *"У свій вагон увійшла вона, посміхнулась із вікна ..."* Так ні. Очі в неї були світло-сірі, добрі; обличчя округле, на щоках ямочки. Роздивилися один одного добре, бо була команда підійти. — "Я за вами ще здалеку спостерігаю. Ви хто?!" — "Студенти ми, на екскурсії, йдемо від станції Булдарі до наступної. Десь о шостій має бути перша електричка. Холодно чекати." Дівчина посміхається, закидає карабін на плече. Каже, що вона тут підміняє батька який прихворів. Будиночок їхній он де обабіч

колій, метрах в ста. На ум приходить з М. Некрасова: *"В лесу раздавался топор дровосека ..."*.

Як швидко ми порозумілися! Їй — вісімнадцять, нам — по двадцять одному. Молодь. Натомість глушина, дівчинка скучає. А феї, що скучають, граються в чудеса. І чудо не забарилося. Охоронниця каже, що зараз на хвилину десять вимкне все освітлення (щоб батько нас не побачив), а ми маємо пройти мостом на протилежний бік. Так і сталося.

Подумати тільки! Перед очима промайнули образи стрільців позавідомчої охорони, вартових, інших наглядачів ласих до вивертання кишень. Як легковажно, безвідповідально, але по-людяному просто вона на таке пішла!

Йти, правду кажучи, було боязно. Ступати довелося по тонкому дерев'яному настилу укладеному посеред залізничних рейок сталюого мосту. Під ногами трохи пружинило і хитало. Звісно — понад річкою гуляв вітерець. Ми пройшли й через хвилину двадцять дісталися перону наступної зупинки. Тільки по тому, як зайшли до вагона, зрозуміли що не спитали імені феї. Мабуть, все ж позначився стрес.

Вчинок героїні нашої пригоди надалі став для мене одним з еталонів в оцінці рівня емпатії. Це вам не: *"Мамо, ваші документи!"* або *"Чесні люди в ночі не їздять!"*

Пригода ця трапилася зі мною і нерозлучним другом юності під час канікул після зимової сесії, які ми весело провели у Ризі, наприкінці лютого завдячуючи далеким місцевим родинним зв'язкам. Програму відпочинку було розроблено ґрунтовно. "Обов'язкова частина" включала досконале знайомство зі старим містом і відвідини концерту органної музики в Домському соборі. "Культурно-розважальну" — становив солідний перелік наймодніших барів і ресторанів. Гроші на ці "походеньки" було зароблено заздалегідь, виконуючі завдання з кафедральних госпрозрахункових тем. Найпочесніше місце займали відвідини ресторану "Юрас перле" зі славнозвісним нічним баром і вар'єте. Ця перлина моря була розташована на березі Ризької затоки в Юрмалі, біля залізничної станції "Булдарі". І оскільки вистава і танці закінчилася о пів на п'яту ранку, а приміські потяги починали свій рух о шостій, ми, аби не змерзнути рушили в напрямку Риги пішки ... .

Та яка мораль? Вона зайва. Головне — це дорога Латвія і її, як співається — "Дюни, сосни і вода"!

1972 — 1983. Випадок

Ви напевно час від часу замислювалися над випадковістю подій і ситуацій, у яких неочікувано опинялися. Доволі цікава річ, якщо не сказати, містична. Зі мною також це траплялося.

Вперше сильне враження справив чудернацький збіг обставин під час моєї "прем'єрної" зимової сесії.

Виходжу з дому, спускаюся на платформу метро, де зустрічаю приятеля-сусіда. Радо вітаємося. Він у синій формі, як ми завжди казали, інституту "ГВФ" (зараз це Національна академія). Ти куди, питає мене? — "Я до політеху на екзамен з

математики", — кажу. — "І я теж здавати математику", — сміється. Заходимо до вагона. Попередньо автоматично дивлюсь на номер, розділяю цифри парами, підсумовую, порівнюю — чи, либонь, "щасливий"? Їдемо. Друг виходить на зупинці "Завод Більшовик", я — на наступній — "Політехнічний інститут".

Екзамен склав. Вертаюся додому тим же шляхом — на метро. Підходжу до вагона й очам не вірю, той самий номер! Ну і ну, думаю. На наступній зупинці у саме цей вагон заходить мій візаві. Ба, це ж треба! Ти як, питаю. — Чудово — "відмінно". — Вітаю, і в мене також!

Далі теж феєрично.

На кожного, будьте певні, чекає свій "Джекпот". Кому — мільйони, а кому "копійчина" в радість. Останнє якраз про мене, тринадцятирічного вихованця літнього спортивного табору в місті Севастополі.

Була неділя, й в кожному загоні "народ" обирав собі заняття для розваг. У мене зріла думка їхати до Центру подивитися кіно. Напередодні бачив величезну афішу: "Сніги Кіліманджаро". Ну, ви знаєте, де ті сніги й за романом кого знято. А для мене це було новиною: помічено, що тут нові кінокартини демонструються на декілька місяців раніше за Київ. І до того, ще раз, — така гарна афіша! Старший тренер дав мені звільнення на дві години, хоча не поцікавився, чим я буду займатися в місті, — підліток та довіру мав. І я скомпрометував її на повну!

Підходжу до центрального кінотеатру якраз за десять хвилин до початку сеансу о дванадцятій сорок. Звісно, біля входу теж афіша. Вдивляюся: фільм у двох серіях, наступний сеанс о пів на четверту... Та була не була! Тільки маю лише сорок копійок, а подвійний білет коштує сімдесят. Заходжу у фойє і бачу фантастику: посеред входу до зали стоїть, наче якась кафедра, урна. Стоїть сама по собі, без білетера. — Так тут самоконтроль! Оце так місто Севастополь!

Вертаюсь на зовні та підходжу до виходу після показу. Чую, вже розпочався сеанс. Жваво оглядаюсь навкруги. Бачу, все засипано використаними білетами. Підіймаю "пару" і хутко до входу. Колінця трохи тремтять — це тобі не по черешню лазити! Та все ж збираюся, вдих-видих, як перед стрільбою, і чинно так демонстративно відриваю корінець. Потім — шмиг до залу. Дивлюсь, він заповнений не більше ніж на третину. Сідаю на перше місце біля проходу чи то в п'ятому, чи то у сьомому ряду. Заспокоївся, спочиваю.

Та ні-ні! Не може бути — контролер з ліхтариком! Таке здається бачив лише в американському кіно. Біда! Жіночка підходить до мене і запитує білет. Робити нема чого — віддаю їй "свого" білета. Та сам увесь підібрався і приготувався до найгіршого. Контролерка роздивляється білета, потім направляє світло ліхтарика на краєчок ряду й каже: "Хлопчику, ти сидиш не на своєму місці, у тебе третє. Пересядь, будь ласка". Я наче язика проковтнув. Мовчки ковзаю вправо через місце.

Драма чудова (я про кінокартину), але в голові трошки запаморочилось — все ж, вважай, від ранку без обіду і на нервах. Роздивляюся білет: дійсно стоїть штамп "Дванадцять сорок", прописом мій ряд і місце номер "три", але дата не позначена. Як

таке може бути? Підчіплюю ще декілька використаних білетів. Так, дійсно, у них це чомусь не прийнято. От повезло так повезло!

Кидаю усе і швиденько до тролейбуса, бо їхати хвилин п'ятнадцять. О четвертій являю свою повинну голову тренеру. Він скося дивиться на мене, мовчки вислуховує пояснення. Потім очі в очі промовляє: "А ми вже до міліції звернулися. Зараз буду у них просити вибачення". От якось так. Таке воно Кіліманджаро!

Наступного дня зранку було трохи ніяковіло. Коли прокинувся то пройняло якесь гидке тремтіння. Одначе усе інше — як звичайно. Без наслідків. Від моря не відсторонили. Тільки пару днів старався не зустрічатися очима з тренером. Сором — є сором!

Тим часом випадковість, воля і совість зроблять своє — не сумніваймося!

Але ні в якому разі не відповідаймо ствердно на СМС-повідомлення про гривневий виграш. — Лише у біткоїнах!

1973. Виклик

Уявіть: літній ранок, десь на шосту у майже безлюдному піонерському таборі під час тижневої паузи перед заїздом наступної зміни. Ну, картина маслом: Шишкін "Ранок у лісі". Одне "ведмежа" — це я, "вбраний в біле жабо" й білі шорти, стою в очікуванні на крилечку гостьового будиночка. Навпроти, із віконець протилежного, з безумним зойком вистрибують двоє вже жіночої статі. В гарненьких, вогких наскрізь нічних сорочечках. Босі й зачумлені. Ну, як їх не пригорнути, не приголубити, не заспокоїти!

Знечулююся, кличу до себе, пригортаю. Питаю що сталося. Мовчать якось дивно — дивляться мені в очі, губоньки то вибучуються, то стискаються. Замилуєшся! Голлівудівський трилер. А я ж їх попереджав! "Мста" моя буде "жорстока", якщо зважиться на "Помарин". — Була така дурна традиція в піонертаторах: в останню ніч перед закінченням зміни вкривати зубною пастою обличчя тим, хто сміє міцно спати; я не витримував: очі на ранок розплющити не можеш, не розумієш що з тобою і де ти, все обличчя — суцільна короста! Бавилися так один з одним й піонервожаті.

Я завчасно привселюдно всіх благав мене не чіпати. Дівчатка не перейнялися. Мабуть, думали собі: він молодшенький, лише дев'ятнадцять, якийсь лагідний, завжди привітний — чому б не позагравати нехай що? От і догралися.

Наступного дня після "Варфоломіївської ночі", зачекавши поки всі заснуть, десь о другій годині, закинув у вікно їхньої кімнати шланг для зрошення клумб — відомо було що на шосту двірник відкриє воду ... Скажете жорстоко. Аж ні як. Це ж лише табірні ігри дорослих, розрядка після напруженої першої зміни.

Попри таке ми й потоваришували.

Висока, на вигляд років двадцяти п'яти, була старшою піонервожатою; інше "ведмежа" — років двадцять два — вожатою-вихователькою дошкільного загону.

От так буває: від зверхності — один крок до чемності. Тепер мене залишило

відчуття будь-якої підступності з їхнього боку і розмовляючи один з одним ми вже ніколи не відводили очей. Відчувалося, що я став для них своїм.

Може здатися, що це психологічний парадокс. Та ні. Був для мене подібний перехід "від поганого до хорошого".

У новій школі в перший же день в новому колективі. Розв'язав задачу. Одержав "відмінно", йду від дошки в кабінеті хімії до свого місця з високо піднятою головою. "Римський тріумфатор", залюбуешся. Тільки позолоченого лаврового вінка на голові не вистачає. Тут Провидіння не забарилося: бац — чіпляюся ногою за газову трубу й падаю. Лець встиг випростати вперед долоні. Гучно так плеснули по підлозі! Клас з цікавістю завмер. Підвожусь але мене не на жарт починає розбирати сміх. От думаю дурень, задавака. Поділом тобі! Тут і всі інші розреготалися. Навіть вчителька. По їх обличчях бачу, що по-доброму. Потім під час перерви хтось з "основних" навіть поплескав мене по плечу. Значить признали. Від серця відлягло, бо як не кажи, а у восьмому класі з новачком у перший день усяке могло трапитись.

Трохи відволікся. Продовжу про табір.

Опинився я в ньому по рекомендації керівника авіамodelьного гуртка. Тепер вже мені довірили завідувати "Умілими руками".

Кортіло трохи заробити влітку на престижний магнітофон, бо як вся тодішня молодь захоплювався музикою. Батьки в десятому класі до мого дня народження подарували невеличкий магнітофон, а згодом після вступу до Вишу — й хороший програвач пластинок. Та "Юпітер" мав вивести усе на новий рівень. До речі, в кожному київському барі він був за обов'язковий аксесуар і джерелом модних магнітозаписів.

Перезміною мав скористатися для заготівлі деяких предметів майбутньої ручної праці дітлахів. Зокрема, побачивши, що шефи придбали нам півтора десятка пристроїв для випалювання по дереву, почав нарізати на циркулярці стоси фанерок. Кожна розміром з аркуш шкільного зошита. І не дарма. Уявіть, усе це розійшлося у два дні: як мошка у гурток налетіла з початком нової зміни ватага загону дошкільнят і кожен волів випалювати. Згодом довелося ходити й підбирати по всьому табору ті дощечки лише з декількома слідами припалення. З наполегливих користувачів лишилися дві симпатичні сестрички-лисички. Вони через день відвідували гурток і старанно опановувати техніку "гарячого олівця". Було цікаво спостерігати й допомагати їм — адже тільки-но по шість років, а рученьки вже майстринь. Та найцікавіше сталося пізніше.

Тільки-но директор табору (а він був військовим-відставником) повернувся з міста після поїздки у невідкладних справах, й чергові піонери опустили шлагбаум, як на територію з радісними вигуками, вибігаючи з лісу, увірвалася ватага наймолодшеньких. Моя "ексцеленція" замкнула цю "хмару".

Стикаюсь ніс до носа з шефом. "Як це? Хто дозволив?!" — запитує. — "Старша піонервожата", кажу, "Під мою розписку, на пів години, у глиб не далі півста метрів". Він тільки розвів руками. Тим часом "партизани" (а ми гралися, як зазвичай, у "наших" й "німців") вже оточили нас, завмерли, ротики повідкривали, дивляться.

Треба щось негайно уткнути, думаю. І таки так! Командую, щоб попарно розібрались і рушили мити руки, готуватись до обіду. Вмить, аж сам заціпенів, всі стали парами (причому чітко — дівчинка й хлопчик) і строем рушили до будиночка свого загону. В директора ледь не відпала щелепа...

"Двадцять чотири особи вийшло за межі, двадцять чотири повернулися" — відрапортував старший черговий. Добре, все обійшлося. Тільки після цього малі щоразу після підйому як підбіжуть до мене, обіймуть за ноги, упруться своїми підборіддями, підведуть оченята й питають: "А коли ми знову підемо з вами в ліс?". У мене враз аж "мурахи" по спині від їх такої безпосередньої приязні!

А початок історії був майже драматичним.

Майстра, який був вихователем загону хлопчиків наймолодшого віку, терміново відізвали на виробництво. Дирекція попросила мене підмінити його тижнів на два. Звісно, що відмовити не міг. Прихожу до загону до вранішнього підйому. Діти так-сяк повставали та хто-будь. Ви бачили як розсипаються по підлозі перлини з намиста що розірвалося? Так діти — це як бісер "в квадраті"! Давай, спробуй усіх зібрати. "Ведмежатко" (її відповідальність — дівчатка), спасибі, допомогла. Одначе, розумію, так далі не піде. Що робити? Осяює: ще з дитинства пам'ятаю — їм тільки дай-но погратися у дорослих, у "дочки-матері", "батько-син", "Катрусин кінозал" (ні, останнє зайве).

Оголошую: "Відтепер кожна дівчинка буде перевіряти як умивається її сусід, як він застеляє свою постіль, як триматися за сніданком, обідом, вечерею.

Кожен хлопчик має перевіряти чистоту взуття й охороняти дівчинку під час прогулянок, а під час спортивних з ігор — подавати їй м'яча й підносити обруч "хула-хуп". Про всі негаразди доповідати мені." Справа зрушила. Хоча у перший тиждень смикали мене за будь-якої нагоди. Це втомлювало. Та я ж з малечею міг порозумітися ще у дитинстві, коли мене виховательки дитсадочка передавали в молодшу групу аби я розповідав там казки трьохлітнім перед післяобіднім сном.

Так, діти — неосяжне джерело енергії. Ще б цю енергію і "на мирні цілі"!

2008-2025. Кіт Чорниш

Він дивиться прямо в очі, тягнеться. Я стою на драбині-стремінці, трохи відхиляюся вбік, теж тягнуся, але не можу ухопити два гарних яблука-близнюки. Тут він (зі самої верхівки дерева) своєю лапкою — тиць по них — і вони в моєму кошелі. Це — сусідський котик "Чорниш". Невеличкий, одне вушко на чверть відірване, краєчок лівого оченятка злегка подряпано. Це нічого, до наступних березневих ночей загоїться. А так, хороша тваринка, чорна як темна ніченька. Полюбляє наш двір. Та не він один.

Якось зайшов у "патіо", винюхував, чи можна тут чимось поласувати. Ми його не чіпали. Наступного разу купив для нього трохи корму, пригостив. Відтоді ми потоваришували.

Дивний був котик. Буває, знайде мене, треться об ноги. Потім, якщо сиджу — сяде

поруч, як пес; коли майструю, то завжди підійде, потягнеться і, не зважаючи на гучні звуки електроінструмента, сяде тут же, дивиться із цікавістю. Здається ось-ось щось порекомендує. Далі припадає геть стружкою — і хоч би що!

Куди я — туди і він. А от на руках сидіти не любив. І дивно — майже ніколи не нявчав.

Впізнавав про нашу присутність ще здалеку. Мабуть, вирізняв характерний звук автівки. Коли ми тільки-но в'їжджали у провулок, — вибігає одразу зі свого двору назустріч. Точно, як шкапеня. Якось була яскрава сценка. Декілька сусідських котів, дивлюся, усілися біля наших воріт. Підходжу. Тут вибігає Чорниш і до них з бойовим зойком, демонструє пащу з гостренькими іклами. Коти ті з остраху поприсідали, вжалися в асфальт, потім дружно чкурнули. А вони ж були всі більші й старші за нього! Відігнав, чинно так "привітався", все як годиться. Точно — приревнував. Така приязність милувала. Ще й потребував він усього-нічого: один раз на день трохи корму або якісь об'їдки.

Зараз у нас свій котик. Він — фанат-мисливець, майже увесь час на дворі, уполює все що рухається. Одначе без додаткового кількаразового на день частування не обходиться. Ситим активно демонструє свою приязність. Коли проходиш повз — подає привітальне "няв". Розуміє деякі команди. Надвечір буває заходить до нашої спальні опочивати. Це якщо він у доброму гуморі. Інакше спить на дворі під ялицею.

А Чорниш, мабуть, після отого першого контакту з нами оцінив співчуття. Це стало взаємним.

Серед довколишнього люду буває по-різному: зробиш комусь добро, нехай сама малість, без ніякої задньої думки, — бачиш одні після стають доброзичливі, інші — починають уникати тебе: мабуть чекають на вимогу повернути "борг".

Якось Чорниш зник. Були різні судження. Нам з дружиною до душі була думка, що котик просто владнав своє особисте життя з одноплемянницею.

1962-1968. Чудернацьке

Чудесний літній полудень у будній день. Київський зоопарк. Двоє підлітків, що зірвалися з уроку фізкультури в школі, стоять біля клітки з дикобразами і лупцюють щосили довгими палицями тваринок по спинах. Ті фиркають, роздуваються, голки насторожили, тріщать ними, наче гримучі змії, тільки гучніше, й носяться по клітці. А нам це й треба. Удар, ще один! Тільки встигай закривати обличчя ліктем вільної руки від голок, що їх "вистрілює" по черзі впольований їжатець. Летять наче стріли, пущені пігмеями (здогадуюсь, бо ніколи не бачив цих мисливців). А нам це й потрібно. За цим "скарбом" прийшли: за одну таку голку завдовжки тридцять сантиметрів можна виміняти два олов'яних солдатика або "вічну" китайську лампочку для ліхтарика чи фірмову кульку для пінг-понгу.

В тонкощі цього промислу мене утаємничив товариш, який жив неподалік на вулиці Зоологічній. А ще він показав, як за допомогою трикутної сітки та підсадного птаха ловити інших птахів. Продемонстрував дуже предметно на закутку одного з поліклінічних корпусів лікарні ім. Калініна, в якому працювала моя матуся. Я й не знав

про таке "заповідне" містечко неподалік від господарського двору зоопарку, хоча частенько тинявся околицями коли після занять приходив й очікував на маму.

Між іншим, до зоопарку ми потрапляли вільно через недобудований службовий прохід з боку вулиці Піщаної. Тоді це була занедбана місцина з двома невеличкими ставками, оточена неподалік високими піщаними пагорбами. Діти з прилеглих вулиць полюбляли тут гратися: копали нори, на березі одного з водойм спорудили "тарзанку". Добре розгойдавшись на ній, відчайдухи, якщо не плигали у воду, то могли дістатися навіть до невеличкого острівця посередині ставка. Одного разу там хтось із них знайшов артилерійський снаряд. Викликані сапери відкопали цілий склад боєприпасів. Виявляється, під час окупації на тому місці розташовувалася німецька зенітна батарея, а ставок утворився вже потім.

Згодом прохід закрили, і на цій території почали будувати нові павільйони. Життя дикобразів на відміну від нашого стало безтурботним. На мене ж чекали нові пригоди.

* * *

Це сталося під час навчання у третьому класі. Того дня тато рано привів мене до школи. Стояли біля входу і побачили під стінами будинку навпроти дивного хлопчика. Якийсь нечепура років вісім, зі шкільним кашкетом на потилиці. Він обома руками тримав щось схоже на обрізок товстої труби, тільки сигароподібної форми. Присідаючи, щосили тицяв тим "обрізком" в асфальт, потім підводився і з усього розмаху кидав ту штуківину вниз об землю. Ось вона викотилася на середину вулиці. Тепер її можна було добре розгледіти. Виявилось — мінометна міна. Заржавіла, без стабілізаторів. Батько підійшов, взяв хлопчика за руку, відвів його до чергової співробітниці школи. Та зателефонувала керівництву. Вмить прибігла "технічка". Накрила знахідку якимось ящиком ще й відро догори поставила. І хоча проїзд для машин повз школу був давно перекритий, оскільки ремонтували теплотрасу, це "барикадування" здалося доречним.

У тому котловані ввечері, "Аніка-воїн" і знайшов пам'ятку війни.

Пролунав шкільний дзвоник. Заняття розпочалися вчасно. Але вже під час другого уроку всіх нас вивели до внутрішнього двору й оголосили, що відпускають по домівках на два дні, оскільки сапери будуть розмінювати знайдений в котловані склад боєприпасів. А та міна, сказали, на щастя була без підривача. Ну, якось так.

Спасибі тобі, бездоглядне дитинко, за неочікувані вихідні. Господу вклоняємось за ціленькі ручки, ніженьки, голівки й ... пильні оченята!

1967-1968. На крилах слави

Відчували ви, одначе, левітуючий дотик слави? Не, тієї слави яка супроводжує "справжніх героїв що завжди йдуть в обхід", а слави про яку приспівують "крокодили, бегемоти й зелена папуга". Думаю що запитання риторичне — у кого ж в житті такого хоч одного разу не було! У мене, похвалюся, було двічі: як відчув той дотик, то першого разу ледь не скотився сходами, а другого — ледь не ..., правильно, ледь не всівся.

Розкажу. Може моя пригода надихне вас й пригадаєте приємне про себе. Якщо

розповісте потім дружині, дітям, онукам, то тим ініціюєте ланцюгову реакцію й всі ми точно вкриємось славою. Традиційне вітання наше стане ще органічніше. Пробачте за патетику. Зараз конкретно.

В черговий раз за довгого язика попросили мене залишити класну кімнату й піти заспокоїтися на свіжому повітрі. Виходжу на вулицю. Весна! Але вештатися нею до закінчення уроку "не комільфо" — ще хтось із знайомих побачить, питає що до чого. Був трошки "на нервах".

Вирішив — зайду до "Райвно" (районного відділу народної освіти), яким нас було лякала перша вчителька. Оце заявлюся там, мене й хтось і запитає, чому це я прогуляю. А я й пожаліюся: не дають вчитися! Так дістали. "Не бажаєш чути доречні коментарі, то сама вийди з класу!" Таке от вирувало в уяві юного "правдолюбця". Дубровський й годі!

Те "ВНО" знаходилося в сусідньому під'їзді будівлі школи. Здавна цікавило що воно собою являє. Так ось гарна нагода.

Заходжу. Вахтер відсутній. Мабуть обідня перерва. Підіймаюсь по сходах до невеличкого вестибюлю. Тиша навкруги. Ні душі. Роздивляюся. Бачу, — на стінах стенди з різними методичними матеріалами, "Дошка Пошани". Впізнаю на ній вчительку початкового "Б" класу — "Заслужена"! Тепер ясно що це в неї на лацкані за значок такий величенький. Дивлюсь далі. Поруч у куточку вітринна й у ній декілька шкільних зошитів. Перший "в клітинку" з арифметики дуже сподобався гарненькими такими стовпчиками цифр. Належить учениці третього класу. Школа не наша. Дуже каліграфічно. Здається спершу розв'язала задачку, а потім вже переписала начисто? Та яка різниця, думаю, красиво ж. Скошую погляд вправо. Вчитуюсь у титульну сторінку. Аж прилило до скронь — Боже, мій зошит з каліграфії за другий клас! Оторопіти можна. Другий аркуш з прописами. Найулюбленіші літери: "Д", "К", "Л", "Я". Підпис знизу типу: "Найкращий каліграф району", а може: "міста, країни, Всесвіту" — вже й не пригадую, бо тоді ледь не зомлів.

Це ж треба, п'ять років було утаємничено, приховано від мене! На душі одразу защемило. Забув що мав на меті, для чого прийшов. Відчуття — наче стрижили лелеку, не дали соколику злетіти в небо, не засурмили, не вдарили в тулумбаси, не підняли на п'єдестал, не вклонилися талану! Невизнані генії й митці зрозуміють що це за гіркота. Та по цимбалах! Як посміли, де їхня совість?!

Сталося би це у теперішні часи, то мав би нагоду позивався в справі про порушення своїх авторських прав. Але навряд, бо каліграфії давно вже немає. Занапастили її кулькові авторучки й скоропис конспектів. Зневадила її "гра на клавіатурі" ПК. Цікаво, а як у тої учениці третього класу?

Інколи ще можу відтворити декілька літер, бо звісно, "талант не проп'єш!" Та чи вже знадобляться ті сталеві учнівські пера й чорнильниці-невиливайки? Хіба що виписувати дипломи й вітальні адреси.

Одначе, дорогі мої, висновок запрошується сам по собі: треба частіше розплітати язика, може ще десь про себе приховане вишукаємо.

***

Лунає шкільний дзвоник як під час бойової тривоги на військовому човні. З гуркотом розчиняються двері й на мене налітає якийсь шкет. Відскочує, підіймає догори оченята, глибоко робить вдих й як закричить: "Циганочка прийшов!" Моментально навкруг мене коло "від малечі до старечі". Думаю усе, кінець, то б то, зараз почнеться. Та одразу "знімаю з чийогось язика" промовляючи скоромовкою: "Фотографування й роздача автографів завтра о восьмій. Зараз дуже поспішаю. Де тут учительська кімната?" Думаю, що претензій бути не може, бо як зберуться (та чи зберуться?) о восьмій ранку, а мене не буде, то скажу що мав на увазі восьму вечора; й так навпаки.

Я — "Циганочка". Школа — то не та в якій я отримував середню освіту, а Дитячо-юнацька спортивна школа номер (його не позначаю — залишаю на роздуми конспірологів). Прийшов я туди занести якісь папери за дорученням свого тренера, який виявляється, був її директором. Й нарвався на поціновувачів.

Передісторія "нагородження" мене тим прізвиськом символічно пов'язана з містом Севастополем але вже через два роки після мого першого перебування там, ушлявленого в моїй свідомості напівмістичними обставинами знайомства з великим Грегорі Пеком в ролі Ернеста Хемінгуея.

В спортивному таборі ми ставили КВН. Не пам'ятаю хто був ініціатором заходу, а от за режисуру відповідали "художниці" — дівчата, що опановували художню гімнастику й навчалися в згаданій "ДЮСШ". Вони й умовили мене на конкурсі з "домашнього завдання" сплясати танок "Циганочка", переодягнувшись в усе жіноче.

Репетувати довелось багато. Вам вже відомо моє не сприйняття класичної музики і співів. До того двоє з моїх асистентів швидко вибули через надірвані від сміху животи.

Та успіх був шалений. Причому найбільше й найдовше за всіх сміялися та захоплювалися тренери. Вони ж і відзначили мене тим прізвиськом. Мабуть так воно й увійшло в аннали спортивної школи — а як би ще міг дізнатися той шкет про "Циганочку", який у 1968-му тільки-но пішов до дитсадка.

Дійшло до того, що декілька раз при зустрічах на змаганнях, один із тренерів наполегливо запрошував мене на шкільні концерти.

Може їм чогось не вистачало в житті? Та я не переймався, але було приємно.

1963-2008. Конкур і груші

Прочитав якось онуці уривок з новели. Питає, а як це писати таке? Кажу що не важко, воно якось само на ум спадає. Це ж не роман, не п'єса. Я б таке навряд чи посилив. А так ... Сьогодні обрізав грушу. Орудую секатором, та пригадую коли і що було. Промовляю про себе фабулу, діалоги. Ці ж спогади справжні. От тільки не треба їх оповідати наче автобіографію при прийомі на роботу. Не зайвим буде злегка щось і дофантазувати. Адже все — заради розваги. Ось, приміром, послухай історію.

Сталося це на початку літа. Мій тато мав відвезти мене до маминої роботи

(поліклініки) аби там вона завела мене до стоматолога. Та все не так сталося як гадалося.

Поки ще був якийсь час, я вибіг у двір. Бачу, а там на дитячому майданчику з'явилася свіжа куча піску й всі наші хлопці обліпили її, ліплять з піску мости, трамбують "дороги", підіставали улюблені машинки і вже накатують колії. Усе це супроводжується вигуками і "триньканням", яким губами кожен імітує звук двигуна. Да! Треба якось і мені долучатись до цього. Ще є вільне місце. Хутчіш, думаю. От тільки за машинкою до дому не піду — тато може не дозволити, скаже що заплямую свій нарядний одяг. Та у мене в кишені від мами п'ятнадцять копійок на "крем брюле" (було таке морозиво). Зараз зганяю до кіоску за домом — куплю вантажівочку "ЗіС" — в самий раз.

Підбігаю, а кіоскер зачиняє віконце. Я до нього. Так і так кажу, продайте машинку. Ні, хлопчик, в мене обідня перерва, відповідає. Он на тому боці, в "Культоварах" є. Йди туди. У них обід о другій. Спієш.

Щоб дістатися того магазину треба було зробити чималий гак, так метрів чотириста. Хто ж на таке піде?! Швидше буде навпростець. Правда, шосе біля нас було широченьким, розділене навпіл неширокою смугою насаджень і штахетником. Народ долав перепони без сумніву та остраху де і коли йому було треба. Закінчувалось це раз у два-три роки для когось дуже сумно. Та то ж з кимось, а з тобою це не уявимо!

Підходжу до краю тротуару. Дивлюсь вліво. Метрів за десять припарковано вантажівку. Шофер відсутній. Приготувався, "взяв високий старт". Зараз буде як під час конкурсу на іподромі: пробігу й зі скоку переплигну за мить! Ще раз повертаю голову вліво, бачу "легковушку" що оминає ту вантажівку. Перечікую її і бігом.

Далі усе, як у "прискореній кінозйомці". Вже заніс ногу над бордюрним комнем перед штахетиком, краєм ока уловлюю якусь червону пляму й чую противне таке протяжне "бібікання".

Худенький, легенький і у стрибку. "М'ячик". Підхоплює його нещадно гальмуюча "Ява" з двома "пекельними вершниками" у касках, подібні персонажам Ніколаса Кейджа. "М'ячик" майже не відчуває "поцілунку" мотоцикла, просто котиться, здається метрів шість-сім, по гарячому асфальту. Потім самостійно підводиться та замість широкої посмішки й уклону публіці — сльози та плач.

Якісь перехожі і водій "Яви" підбігають до мене. Пробують заспокоїти. Обмінюються декількома репліками. Хтось дорікає водію за надшвидку їзду. Він виправдовується тим, що поспішає на літак і миттєво загальмував. Якісь жінка і чоловік мерщій відводять мене до нашої аптеки. Завідувач — добрий знайомий татуся, знає мене. Телефоную татку. Тим часом мене оглядають провізори. Переломів і забоїв немає, тільки значні садна на ліктях і колінах. Печуть нестерпно. Промивають і чимось присипають. Накладають легкі пов'язки й повертають "м'яча" татусеві, який щойно прибіг.

Вертаємось додому. Домовляємося, що мамі скажемо буцім-то я впав з дерева (було біля нашого двору багато таких, фруктових) — заліз за "дичками" і злетів.

Виходимо, "ловимо" таксі, приїжджаємо до маминої поліклініки. Входжу до кабінету, зустрічає, оглядає, починає голосити. Мабуть досить звучно, бо враз відчиняються двері і на порозі — головна лікар (почула щось через стіну).

Значуща була жінка, сувора але справедлива, не позбавлена співчуття до людей, з владним рокітливим голосом фронтовички.

Мама ніяковіє, пояснює їй що сталося. Вона бере мене за плече, повертає туди-сюди, піднімає і згинає по черзі кожну мою руку, наказує щоб присів. Розумію — це огляд. Кидає коротко, дивлячись на маму, "Загоїться раніше ніж до одруження", а мені: "Так ти, значить захотів грушок?". Я червонію і ніяковію. Вона ж знову до мами, називаючи її лише на ім'я: "Дивись, як підріс. Треба тобі премію виписати, що б дитині могла грушок купити!" Всі сміються. Татко гучніше за всіх. Я — ні, бо садна все печуть.

На останок зробили чергове щеплення від правця. Тиждень після цього уколу не те що "літати" ходити було важко — поводило ікри ніг. Рухався наче той Голем.

Історія ця через місяць мала невеличке продовження — нас запросили повісткою до слідчого. Водій, хоча невідкладно і повідомив ДАІ про транспортну пригоду, але теж був винен в грубому порушенні правил, оскільки вдався до потрійного обгону й залишив місце ДТП. Ми не висували йому претензій і справу закрили. Як тут не згадати про сучасні випадки коли навіть не подряпавши бампер, а просто через поштовх завданий іншою автівкою, пихатий водій влаштовує "драматичну" сцену з'ясування стосунків, нервуючи всіх довкола!

Наступного разу я зустрівся з тією головною лікаркою під час вшанування моєї матусі на банкеті, який їй влаштували з приводу п'ятдесятиріччя. Саме на вимогу тієї керівниці тато забрав мене на день з піонерського табору і привіз на торжество, щоб бачив, чого варта мама і як цінують її численні колеги.

Сплило багато часу. Вже не стало мого татка. Якось розігрітий святковим обідом, розкрив мамі таємницю тієї пригоди. Вона тільки з сумом подивилась на мене й кивнула.

От така історія, кажу онуці, про небезпеку неповаги до правил дорожнього руху й "груші". А ще знаєш, була в нашому районі зупинка трамваю "Хутір грушки". Зелений острівцець з двох-трьох приватних будиночків із садочками. Його з часом знесли. Якось поцікавився тими "Грушками". Виявилось, що дійсно, — історична місцина.

Ви, читачу, не жалійте дітям фруктів і слідкуйте щоб вони одразу купляли собі морозиво, тоді не буде нагоди бігати по "машинки", щеплюватись й всім жаяхатися.

1967-1971. Маленькі приємності

Шкільна майстерня. Столярний клас. Дуже зосереджено, притиснувши гостру стамеску до люнета, плавно вожу вздовж дерев'яного бруска затиснутого з двох боків в новенькому токарному станочку. Вперше в житті виточую фігурну ніжку для полиці. Спершу одну, потім другу, третю. Як почав робити четверту пішла шоста година вечора. Це був наче персональний факультатив після уроку ручної праці, що

закінчився о пів на третю. Підходить майстер й так лагідно просить мене закінчити роботу, бо на нього вже більше години як чекає дружина.

Молодик. Завжди в підкрохмаленій фланелевій сорочці. Темно-червоній у клітинку. Привітний, дотепний але діловий. Здається гарно розуміється у своїй справі. Спершу завжди сам демонструє що і саме як робити. Підійде, відкоригує. Одне зачіпає: не мириться із нашими коментарями під час занять. Останнього разу навіть попередив, що буде лупцювати.

— Бачиш як обернулося. А ще під час уроку пройшовся по моїй спині метровою сталлюю лінійкою. Так я "дістав" його своїми зауваженнями щодо правильного підбору точильних каменів для заточки стамесок! Тепер "як шовковий", благає мене згортатися. Підліткове серце — не камінь. Закінчую.

А все ж приємно коли з тобою рахуються!

Зараз би сказати вам яке було його повне ім'я, але не буду кривдити добру пам'ять. До того іншим разом він допоміг мені виготовити подарунок моєму батькові: підібрав деревину, дав чудовий польський лак.

От у нас на Вкраїні милій як повелося: хороша, навіть дуже хороша може бути людина, а від діда й прадіда передається їй якийсь "кордубате" прізвище, його без сміху й не вимовиш. Так було і з другим вчителем вже із слюсарної справи. Зовсім неоднозначно виглядав його підпис у шкільному журналі. Та мабуть колеги при звичаїлися...

* * *

Перший урок у слюсарні. Завдання: по намальованій викройці на жерстянці зігнути коробочку для паяння. Зробив першим бо вже мав певні навички. Показую вчителю. Розглядає, нічого не каже, тільки бачу записує до свого зошита навпроти мого прізвища п'ятірку. Залишає ту коробочку на своєму столі. От так бачив її у нього кожного разу як були заняття. Тримав він у ній канцелярські скріпки й кнопки. Літня вже була людина, дуже серйозна — відставний військовий, воював. Це йому я завдячую першому знайомству з токарною справою. Її починали викладати з восьмого класу, а мене майстер долучив не токарства у шостому.

Без коментарів.

А все ж одного зроблю: на педагогічній нараді школи ці два вчителі з ручної праці завжди мене підтримували. Класна керівниця казала, що я маю їм багато в чому завдячувати.

* * *

Праця в авіамодельному гуртку, ми його звали "моделка", було великим хобі. І не лише моїм. Майже всі сусідські хлопчики захоплювалися цією справою, що достойна окремої книги. Й не дивно, бо всі ми росли у сім'ях так чи інакше причетних до літакобудування. Дотично до конструкторів, майстрів, робітників й льотчиків-випробувачів ОКБ Олега Костянтиновича Антонова й Київського авіаційного заводу.

Були у мене на тому терені невеличкі досягнення — двічі ставав призером міських змагань школярів молодшого і старшого віку на літовищах Бузової і Бородянки. Та

найвідчутніше самовдоволення приніс епізод із залучення мною нових "гравців" до збірної гуртка. У нас виник некомплект через весняний призов до армії "радиста" (зараз би сказали "оператора"). Відсутня й радіокерована модель літака. Це знижувало майбутній статус збірної й позбавляло її права брати участь у командному заліку. Тоді я порекомендував керівнику запросити до команди усім знайомого сусідського хлопця, що дуже добре розумівся на радіосправі але якось довгий час тримався осторонь від моделки. І ще одного потенціального моделіста знайшов в сусідньому дворі. Справа залишалася за літаком, часу було вкрай мало — до тижднів. Та була в гуртку своєрідна "колекція довгобуду", до якої потрапляли незакінчені фрагменти фюзеляжів, крил й механізмів. От звідти й запропонував узяти необхідну основу, а інше сконструювати самостійно, долучивши до справи ще декількох добровольців. Керівник схвалив план. На додачу поінформував, що має в запасі гарний мало обертовий дизель об'ємом п'ять кубічних сантиметрів. Так у нас органічно утворилася робоча ініціативна група.

Була середина літа й ми могли працювати досхочу. Так і було: декілька раз вертався з моделки до дому о третій ночі. Батьки дивились крізь пальці, бо вона була в сусідньому домі через дорогу.

З роботами вклалися в чотири дні. Ще два дні мали зачекати доки все як слід просохне. Останнього дня вдалося здійснити іспит моделі й тренування "пілота-радиста". А зранку, за нами прийшов заводський автобус. Команда із моделями двох планерів, однієї гумо моторної моделі, двох літаків з двотактними мікродвигунами — "таймерного" й радіокерованого, бадьоро піднялась на борт. За нею до автобуса зайшла невеличка група підтримки й ми рушили до Бородянки. Там на нас чекали інші численні учасники змагань.

Змагання проводилися під егідою центрального Київського осередку "ДОСААФ". Організовано все було пристойно. Всіх розмістили в місцевій школі. Годували добре. Подбали й про місця для відпочинку. Другий день був призначений для знайомства з літовищем. Це був наче резервний але закинутий аеродром з ґрунтовою злітною смугою яка заросла духмяними польовими травами.

Стояла чудова безвітряна сонячна погода. Старти тривали три дні. Останнього дня ми втратили свій літак. Він вилетів за межі кола стійкого радіозв'язку й втрапивши керування долетів аж до лісу й зник. Позначився стислий термін підготовки радиста до пілотування. Всім було трохи сумно. Одначе, не дивлячись на це, учасники отримали чудове задоволення від змагань. До того ж покращились взаємини в гуртку — ми стали більш зацікавлено ставитися до робіт один одного.

Що до мене, то це був перший власний продуктивний організаторський досвід. Побачив як колективний ентузіазм і згуртованість досягається завдячуючи індивідуальним захопленням виконавців. Це стало в нагоді у майбутній підприємницькій діяльності.

1976. "Бацила-носій"

Липень. Місто Сміла. Кадрована військова частина. Польовий шатер. Час обіду. Курсант під два метри зростом вбраний у куцу білу курточку й поварський ковпак справна орудує якоюсь чималою блискучою палицею в череві котла причіпної кухні. До нього вистроїлась своєрідна черга. На чолі – прапорщик ("кусок"), за ним – двоє сержантів, що тільки-но повернулися з караулу. Замикає цей ланцюжок капітан! Всі в очікуванні маленького чуда – вилову й роздачі "бацил".

Від початку це слівце асоціювалося в мене лише з узагальненою назвою паличкових бактерій. Одначе його жартівливо-іронічне визначення ("сало", м'ясо, ковбаса"; "цигарка") дійшло тільки но тут.

Почувався в захваті. Адже відбуваючи свій п'ятий позачерговий наряд на кухні, винайшов спосіб діставати шматочки тушонки, якою заправляли суп й відварну картоплю. Використав для цього величезну картоплем'ялку що мала на кінці велику пластину з отворами. Все "геніальне" – просте. Бо спроби інших "кухарят" діставати "бацили" ополоником були безуспішні. Тепер я в пошані й у "куска", який недодає пайку нашому взводу, й у капітана, який призначив мені п'ять нарядів. Одначе взвод відтепер краще годується.

А все починалося досить кумедно.

Підійшла моя черга бути днювальним по взводу. Служба, скажу, не для холеричної натури. Стій біля тумбочки з тривожним телефоном підмінючись з напарником кожні дві години протягом доби. Слідкуй за порядком в казармі, наглядай за опечатаною зброярнею. Нудно-пренудно. Та ще час від часу роби зауваження "порушникам". Приємного мало. Тому закриваєш очі на незначне: чи хтось з хлопців присяде на ліжку, чи голосно спілкується, чи зайвий раз зайде до вбиральні. Та після двох годин на посту можеш перепочити. От у цьому-то моменті, як казав перший і останній Президент СРСР, "собака порилася"!

Чи то я невірнo потрактував Статут внутрішньої служби Збройних Сил, чи може мені старшина неповною мірою "вталдичив" обов'язки днювального, та я вирішив, що якщо відпочинок, то після обіду можна як за звичай дві годинки поспать. Й таки улігся в своє ліжко на другому ярусі й заснув.

Прокинувся від гучного голосу капітана. Взводний, а був він малого зросту, розносив всіх, хто був присутній й поводився не по-уставному. Декілька хлопців навіть лежало не роззувшись поверх покривал й грали в карти. Це був грім! І тут я з просоння визираю згори й запитую командира: "А, мені ж можна, я – днювальний?"

Вмить запала тиша. Ніхто ні чирк-чирк. Капітан втратив дар мови. Яюсь чудно пересмикнувся, махнув рукою й буквально вибіг з казарми.

На вечірній повірці мені оголосили оті п'ять нарядів на кухню. А всім іншим порушникам зійшло з рук. Напевно моє нечуване нехтування правилами не "влізало" під кашкета взводному. Товариші і старшина, дякували. Спас.

Загалом, епізоди буднів й нориви того наполовину укомплектованого полку,

заслужують на окрему розповідь.

1976. "Всякому городу нрав і права"

Перед початком роботи над дипломом і закінченням військової кафедри ВНЗ мав відбутися заключний курс підготовки з виїздом студентів п'ятого курсу на військовий збір до полку протиповітряної оборони танкової дивізії. Там ми й отримали яскраві уявлення про армійські порядки й незабутній стиль спілкування в напівустановному середовищі недоукомплектованої бойової одиниці.

"Хлопці! Якщо хтось буде чіплятися – скажіть мені. Я їм (трам-тара-рам ...) дам!" — так кожного разу підполковник, заступник командира полку з тилового забезпечення, вітався, побачивши здалеку декого з нас, курсантів. Ми махали йому руками й кричали "Дякуємо!". У відповідь він голосно реготав. Знімав свій кашкет, протирав лоба хусткою і засунувши її в кишеню завжди розстебнутого кітеля, йшов у розвалку поспілкуватися з механіками. Ті сиділи на кортячках перед розчахнутими воротами гаражів з тягачами "Урал", вдаючи нетривалий відпочинок після важкої праці, смалили й вітались із підполковником навіть не підводячись.

Уявляєте ці сценки? Солдату ж руки дані не для того, щоб махати, а тримати лопату (у крайньому разі – зброю) і прикладати до кашкета у вітанні. І це все має відбуватися синхронно з "Так точно, товаришу підполковник!". Прикріплені до нас майори військової кафедри тільки зітхали. І не дивно. Бо ті з нас, хто бігав у "самоволці", неодноразово бачили офіцерство за спільною вечерею в місцевому ресторані.

Але вершиною всього було вечірнє шиккування роти старослужачих. "Діди" й "дембелі" з'являлися хто в чому: один хлопець, наприклад, завжди був у вилинялому чорно-сірому трикотажі і капцях "чешках".

Одного разу, при старших офіцерах та командирі полку, двоє старших сержантів влаштували бійку. Розбороняти їх довелося караульному відділенню. До гауптвахти справа не дійшла, інцидент просто зам'яли, призначивши цим двом до демобілізації чергувати по черзі на заміському артилерійському складі.

Один з тих "дембелів" мені дуже сподобався своїм мужнім виглядом. Він випромінював спокійну силу й здавався значно старшим за свої двадцять років. Я кілька разів бачив його під час розводу караулу: у повному бойовому спорядженні, у формі трохи припавшій пилом, він дивився якимось замріяно-відсторонено повз офіцера, що віддавав наказ. Тоді подумалося: ось єдиний, хто тут дійсно несе службу, а не відбуває її!

* * *

Годі вже й казати, що для нас студентів в статусі курсантів, ці збори, не дивлячись на перипетії часів навчання, тренувань, епізодичних караулів й виїзду на полігон, були лише на кшталт простенького "квесту". Останнім апофеозом якого став неочікуваний підйом взводу по бойовій тривозі о другій ночі.

Це не учбова тривога. Нам видають під розпис автомати з різком патронів. Попереджають, щоб ніхто не смів без команди пересмикувати затвор й знімати із запобіжника. Вишикуємось. Всі ніяковіють: може війна?! Ставлять бойову задачу: зник караульний складу стрілецької зброї – треба обшукати все довкола, а потім пройтись по дворах прилеглих приватних садиб. Тоді відлягло. До того – караульний не наш, а строковик.

Об'явився о четвертій ранку, гад. Бурят. Кохався в сарайчику по-сусідству з одноплемінницею. Знайшли таки одне одного! Вам цей типаж зараз нічого не нагадує?

Тривозі відбій. Про ЧП, звісно, не доповідали штабу дивізії. Охочих знайомитися з військовим трибуналом не було. Той бурят отримав десять діб гауптвахти як за звичайну "самоволку", а ми – привід для жартів.

* * *

Стояла липнева спека. На щастя, під час постановки на "довольствіє" нам видають неношену форму старого зразка. В ній було комфортно — чистесеньке "ХБ". Тоненьке таке, тканина рябенька. Сорочка-косоворотка навипуск, брюки-галіфе, шинель, кашкет з чорним околишем. Ремінь і чоботи трохи зношені.

От одного спекотного недільного дня (плюс тридцять два в тіні) запропонував найближчим чотирьом товаришам сфотографуватися на пам'ять у тих шинелях. Чудове вийшло фото! Саме дивне — виявилось, що у шинельках зовсім не жарко. Як пояснив потім мені старшина, це властивість збитого войлоку: від жару захищає, в холод — зігріває. Як пальто, то добре, але зі зброєю в руках відчуваєшся неповоротким.

Так от, під час тієї "фотосесії", дивимось, повз нас іде дивна процесія. Двоє при повному параді, у кітелях з аксельбантами, на рукавах — чорні стрічки, несуть звичайнісінькі будівельні ноші. На тих ношах невеличка купка піску, а на ній — недопалок. За ними — ще двоє вже в робочій формі з лопатами. Замикають процесію молодший сержант, треба розуміти, що командир відділення, та ще кілька споглядачів, як ледь не валяться з ніг від сміху. Ми всі шестеро (шостий — наш фотограф) оточуємо і зупиняємо одного з останніх учасників процесії. Питаємо що це за вистава. Каже: "похорони недопалка" — таке собі покарання за знайдений "дідом" недопалок у вбиральні. Он ті з лопатами були днювальними. Вони зараз викопують яму метрів на два завглибшки, довжиною з лопату. А ті, що з ношами — поховать той недопалок, бо є найзаклятішими курцями. Останню фразу він ледь домовив до кінця, бо знову зайшовся сміхом. Ми тільки пороззявляли рота. Подумалось: "О, Всевишній, куди ми потрапили!"

* * *

Ще запам'ятався кидок осколкової гранати "Ф-1" одними братами-близнюками. Ці два "качка", на зріст "метр двадцять в кепці", це важкеньке знаряддя на шістдесят два метри! Кожен з нашої п'ятірки зростом під два, кидав на двадцять метрів ближче. І хоча за нормативами для нас це був відмінний результат він не йшов ні в яке порівняння із "близнюківським". Здається вони змогли би запросто перекинути гранату через п'ятиповерховий будинок.

Сам же я якось стоячи в караулі, відпрацював власний прийом переводу автомата з похідного положення в бойове. Це зараз ми бачимо "картинки" коли зброю тримають як дитинку на руках біля своїх грудей. А тоді, навіть у караульного, автомат мав бути закинутим на плече стволом догори. Так от, якщо великий палець завести під ремінь у самому низу – біля прикладу й потім різко підвести руку в горизонтальне положення й одночасно з цим повести плечем, Зброя сковзає, ствол моментально опиняється направленим горизонтально вперед. Залишається вільною лівою рукою, як за звичай, підтримати знизу. При цьому кисть правої руки і вказівний палець легко займають своє звичне положення. Це за одну секунду. Наступної – зводьте затвор як годиться. Залишається зняти з запобіжника. Перевіряли з товаришем – прийом працює. Натренувавшись на все уходить не більше двох секунд. До речі, на третю вправу зі швидкісної стрільби дається чотири секунди для ураження з пістолета п'яти силуетів з відстані двадцять п'ять метрів.

Та все ж у підсумку, найкраще враження справило наше повернення додому.

Проте кожен раз мандруючи машиною з сім'єю до Криму, я незмінно прокладав маршрут через Смілу.

1983 - 1998. "Вій, вітерець"

Так називалося модне свого часу молодіжне кафе-бар неподалік від Ризького порту. Тільки зараз не про нього.

Ви захоплюючися людиною? Я – так. Коли граю в шахи, то майже не зважаю на кінцевий результат. Цікаво спостерігати за розвитком позиції. Здавалося б, по аналогії, що під час читання мав би запалюватися розвитком сюжету. А ні. Завжди більше перебуваю у захваті від авторського стилю письма. Це гарантує занурення у "віртуальну реальність" не вдягаючи маски. Сюжет теж важливий, але ми у ньому буденно.

До прикладу, уявіть що влітку зайшли в красиву рощу. Краса навкруги! Промені сонця стрілами падають між листям. Аромат трав, спів пташок. Та ось апогей відчуття – раптовий шелест листя на верхівках й легеньке торкання вітерця до вашого обличчя. Оце і є реальність. Ви — не в кіно!

Можна й інше. Дружина кличе до столу. Як саме? – Пройнялися?

До речі, про вітерець. Оцінити його роль допоміг випадок, який за відчуттям не поступився б якимось мізансценам із творів Стівена Кінга чи Едгара По. До того і місце дії було відповідним — міське кладовище "Звіринецьке".

Серпень. Перед відпусткою вирішив підфарбувати огорожу довкола родинного поховання. Прийшов біля шостої вечора одразу після закінчення роботи. На нашій ділянці — ні душі. Працюю. Десь о пів на дев'яту ще доволі світло та вмиль змовкли птахи. Тільки два останніх "кар-кар" і все. Тиша. Крони дерев зашелестіли від неочікуваного вітерця. У мене враз захололи пальці — наче хтось легенько доторкнувся до моїх плечей. Спиною відчуваю чийось присутність. Не можу заставити себе

обернутися. Ледь вдалося відволіктися роздивляючись "живі" розводи на залишку "сріблянки" в банці. За п'ятнадцять хвилин закінчив фарбувати. Та як чкурнув звідти!

Вдома дружина качалася на дивані зо сміху. Повчала, що після четвертої на погост ходу нема. Я заперечував, мовляв "Наші люди в булочну на таксі не їздять" — це дійсно так. Тому що їздять на своїх авто!

Загалом, сюжетець був фактурним. Справжнє "К4". Одразу спало на думку передивитися кінокартину "Вій". Особливо фінальну сцену, коли в капличці чийось подихом задуває свічки й переляканий на смерть Хома проводить поглядом їх димок в очікуванні нечестивої істоти.

***

В "аспірантські часи" при знайомстві з науковими джерелами полюбляв працювати у читацькій залі так званої другої архівної філії Державної центральної наукової бібліотеки. Ця філія розташовувалася на Подолі у теперішньому приміщенні наукової бібліотеки "Могилянки". Вхід до неї був збоку Контрактової площі.

Там зберігалися в основному видання до початку двадцятого століття. Захоплення від відвідувань цього місця підсилювалося завдяки нюховим й слуховим сприйняттям — духом древньої деревини і чутним "акапела" шашілю. З оцінки стилю сьогодення та атмосфера мала схожість із замком Хогвартс – альма-матері Гаррі Поттера і Ко.

***

А як вам, посмакувати, наприклад, метаморфозою поведінки ваших добрих знайомих за неординарних обставин? В повсякденному житті вони милі друзі. Та ось зустрічаємось під час розгляду вашої характеристики на партбюро. Формальна начебто процедура. Особливо коли вже керівництвом установи затвердило рішення щодо вашого закордонного відрядження. А, ні! Має відбутися реальний квест, бо за кадром є особи, які вкрай переймаються недоотриманими з вас певних моральних "процентів". Тому настає кульмінаційний момент. Поважно так витягаються з багатозначним виглядом якісь папери й вас запитують: "А чи не холодно тобі, дівчинко?". Вибачте. Це з кінофільму "Морозко". Що до вас, — то про "справу": "Адже ж було?" Одразу всі очі на "піддослідного". Обличчя скам'янілі, очі бачать та не пізнають. Ну, право – сценка суду Священної інквізиції над Тінторетто. Й тиша — "... тільки мертві з косами стоять" (це вже, друже, з "Червоних дияволят"). Та ви підготувалися, добре вивчили "Плідний шаховий початок", особливо його кінцівку. І як нібито шахівницею їм всім по голові, трах! — "Нічого не було. Ви читати Трудовий Кодекс СРСР?". Це треба бачити. У двох докторів наук, одного академіка, комсомольського активіста, ваших любих друзів й партійного функціонера зіниці ледь не повилізали з орбіт! — Сказали, розвернулися й вийшли геть на прохолодний протяг інститутського коридора.

Завідуюча кадрами занесла їм ту "книжечку". Там чорним по білому буквально таки писано: "... вважається що не було" (це, шановні, про догану; рекомендую, бо в радянські часи тільки сексу не було, а всього іншого, цікавого – вдосталь).

З часом, академік при зустрічі став вітатися зі мною за руку. Корифеї науки розуміються на прописаних істинах.

В протигагу цьому один з любих друзів відвів мене у куток й дорікає: "В партбюро не запитують. Партбюро відповідають!"

От вам "Реал політік".

Можете спитати до чого тут захоплення? Відповім. Ще у десятому, натхнений одержаними початковими знаннями із суспільствознавства, я самостійно долучився до знайомства з правничою літературою. Перше сильне враження справив Цивільний Кодекс. Без сумніву складали його великі майстри своєї справи. Не було в ньому жодної "максими" яку б не міг зрозуміти навіть підліток. Не кажучи вже про семантику речень й органічність викладення. Для порівняння спробуйте розібратися з сучасними витворами "закоборців".

***

А ще було креслення. Дуже подобався саме процес. Так, дістаєш аркуш гарного ватманського паперу, що його татко приносив з роботи. Стаєш за позичений кульман. Напівтвердим чеським олівцем "Кохінор" класу "НВ", заточеним напівгостро, проводиш необхідний прямий відрізок. Потім вже гостро виправленим твердим олівцем "Н" "крамуєш" цю лінію з двох боків. Виглядає так, ніби накреслено тушшю. Це — моє "ноу-хау". Навіть справило сильне враження на професора І.М. Могильного, автора ушавленого підручника "Технічне креслення".

Правда, стався невеличкий курйоз: я так захопився на екзамені під час виконання креслення з натури моделі деталі, що припустився помилки – один відрізок замість штрих-пунктиру зобразив суцільною лінією. О, це була сцена достойна фільмування! Професор глянув на аркуш. Підніс до очей, роздивляючись під різними кутами. Відклав в сторону. Достав цигарку й закурив! Я сиджу навпроти й вже зрозумів, що дав маху. Знову бере в руки того аркуша дивиться в очі й промовляє: "Да, техніка у вас знана. От тільки тут ..." й ставить галочку над хибним елементом. Оцінка – "Добре".

Вже іншим разом викладач, що вела в нас практичні заняття з курсу нарисної геометрії кинула якомсь мимохідь жартома що би я не надто вимальовував курсову роботу, а то вже ніхто не отримає "відмінно".

Так, захоплення захопленням, а контроль втрачати неможна! Кому цікаво — прочитайте оповідання Олександра Купріна "Куш бузку".

1981-1995. Анекдот

Люблю гарний анекдот. Сам не раз потрапляв в анекдотичні ситуації. Дві з них достойні вашої уваги.

Академістечко. Поліклініка для вчених номер два. Стою в роздумах перед одним з кабінетів. У мене на руках "Обхідний листок" з медичними направленнями під час щорічного огляду. Дивлюсь у нього ще раз, другий. Очі бачать, розум ніяковіє. Натура дослідника воліє піддатися – піти на експеримент. На дверях табличка: "Гінеколог". В "бігунці" відповідна жирна галочка.

Захожу. Сидять троє. Чоловік середнього віку — явно лікар. По праву руку від нього

— дві молодичі - мабуть медсестри. Кладу на стіл той листок. Кажуть, щоб роздягався. Мені важко стриматись зі сміху, але перепитую: "До пояса?" Тут одна з тих, що справа, закриває обличчя обома руками, підхоплюється й вибігає видаючи дивні звуки не то якогось хлюпання в перемішку зі сміхом, не то стогону із хлюпанням.

Друга однією рукою підносить до очей моє направлення, а іншою закриває рота. Здається сміється й ікає, ікає й сміється. Так гарненько, по-дівочому.

От лікар, той усе зрозумів. Вп'явився недобре в мене своїми очима в окулярах й крізь зуби цідить: "Не треба". Це значить не роздягатися.

Розвертаюсь й виходжу на зустріч з чергою жінок. Вони проводжають мене зніяковілими поглядами. Чутно як починають жваво обговорювати побачене. Тим часом підходить колега. Питає як там. Давай, кажу йому, свій обхідний. Поставимо й тобі галочку. Сам підеш й побачиш. Не погоджується. І правильно. Що занадто - те не здорово!

***

"Давай вправо руля! Вправо кажу!" — "Так я й кручу вправо!" — "Сіно" й "солома", пам'ятаєш?

Ми вдвох в моєму гаражі. Другий — автомеханік. Трошки старший за мене. Досвідчений. Приїхав з усім потрібним інструментом. Заміняє моїм бувалим "Жигулям" рульову машинку. Встановив та регулює тяги.

Кричить зі оглядової ями: "Вертай вліво!" Я обертаю руля вліво. Він розсерджено: "Вліво кажу!" Виходжу з машини. Прошу, щоб зачекав. А сам пробую зловити зображення своїх рук в боковому дзеркалі. Дійсно, віддзеркалюється справа наче як ліва рука, а зліва — права! Стало якось парко ... Може сісти спиною до руля і тоді крутити?

У майстра уривається терпець. Вилазить з ями. Мовчки відсуває мене від дверей, сідає за руль. "Беру вправо. Дивись на колеса". Я подивився. Кажу спокійно, що він теж плутає. "Може розвернешся спиною?", питаю. — Він крутить виразно пальцем біля скроні. Кидає машину. Дивиться на колеса. Тиша. Минає хвилина, друга. І тут майже одночасно два горе-інженери вигукують: "Редуктор для правостороннього руля!"

Ходжу кругами, промовляю на декількох сленгах відомі риторичні заклики й запитання. Глибоко вдихаю. Пробую заспокоїтись.

Дивимось одне на одного. Механік тихенько так мовить: "Може нехай так і залишається, звикнеш?" — Так, відповідаю, до зустрічі з першим пішоходом!

Тепер має повернути все на своє місце. Достає оту "машинку". Гарна, гладенька, без люфтів. Розглядаємо її. Дійсно в правому кутку корпусу відлито невеличку літеру "ел". Це значить — "лівосторонній рух". Залишається тільки сміятися. Розраховуюсь. Пожимаємо руки. Він іде. Та ось обертається й каже: "Ну, ти звертайся, коли що." — Як в мультику "Собака й вовк".

Післямова

Написав, перечитав.

Виклав в мережу без наміру зібрати "лайки".

Сповідь не сповідь, проте якось стало комфортніше.

Тебе, читачу, на останок дозволь попередити: як зустрінеш хлопця, який щось обкопує, або натрапиш на міст що не освітлюється чи тебе зупинять для перевірки документів, — то не зважай, — це не те що одразу спаде тобі на думку!

Щиро дякую:

колективам розробників штучних інтелектів за відкритий доступ до використання можливостей їх алгоритмів; одержання чудових рекомендацій щодо покращення структури тексту й більш чіткої розстановки необхідних акцентів;

авторам і технічній підтримці вільних он-лайн ресурсів для перевірки граматики, оцінки композиції новел й макетування eBook .

Слава Україні!

2024 — 2025